

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2007

Vladimíra Coufalová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

**Filantropie po česku. Činnost Marie Riegrové-Palacké ve
druhé polovině 19. století.**

Czech philanthropy in 19th century. Activities of Marie
Riegerová-Palacká in 2nd half of 19th century.

2007

Autor práce: Vladimíra Coufalová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka CSc.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a používala jsem pouze literaturu a prameny uvedené v bibliografii. Dále prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zveřejňování mé bakalářské práce nebo její části.

V Praze dne 18.7.2007

.....

podpis

Poděkování

Mé poděkování patří především paní PhDr. Marii Bahenské Ph.D.. Byla to ona, kdo mě upozornil na nepřeborné filantropické dílo Marie Riegrové-Palacké a kdo mi pomohl s výběrem pramenů. Bez její pomoci by předkládaná práce vznikala jen velice ztěžka. Děkuji panu Prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi CSc. za jeho rady, připomínky a velkou vstřícnost. Poděkování patří též Vojtěchu Svobodovi, trpělivému čtenáři mé práce.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Zhodnocení pramenů a literatury.....	12
3. Dětství, dospívání a sňatek Marie Palacké	16
4. Bolzanovství v životě Marie Riegrové	21
5. Počátky filantropické práce Marie Riegrové-Palacké	25
5.1. Rodina na prvním místě	25
5.2. Práce pro národ a spolková legislativa	27
5.3. Přetvoření Spolku sv. Ludmily.....	29
6. Systém předškolní výchovy v českých zemích v 19. století.....	33
6.1. Historie opatroven, školek a garderii	34
7. Na cestě ke zřízení první české mateřské školky v Praze.....	40
8. V pařížském kurzu	47
9. Otevření mateřské školky U Sv. Jakuba a Komitét dam	51
9.1. Školka jako dobročinný podnik.....	54
9.2. Rodinné poměry chudých dětí.....	55
9.3. Školka vlastenecká	59
9.4. Rozšíření českých mateřských škol.....	60
10. Úloha Marie Riegrové-Palacké v mateřských školách.....	63
11. Závěr	66
12. Bibliografie	67
13. Přílohy	70
14. Resumé	76
15. Summary	78

1. Úvod

Nejprve považuji za žádoucí vysvětlit použití termínu filantropie a vzápětí jeho další synonyma. Slovo filantrop pochází etymologicky z řeckého *filanthropos* a je složeninou dvou slov - *fil(os)* (milující) a *anthropos* (člověk). Řecké filozofii však nebylo nic tak vzdálené jako lidský soucit vedoucí k praktickým krokům pomoci těm, kteří pomoc z nejrůznějších důvodů potřebují. Takové pojetí přineslo až křesťanství a učinilo z něj normu své morálky. Termín filantropie, ačkoli byl zmíněn v Anglii v kázání Jeremyho Taylora již okolo roku 1650¹, se nezdá být užíván před začátkem 18. století. Pojem je používán zaměnitelně se starším pojmem *charita*, ale ten nese spíše náboženské konotace.

Francouzské a britské encyklopedie se většinou na vysvětlení termínu filantropie shodnou. Definice podaná v *Grand Dictionnaire universal du XIXe siècle* Pierra Larousse vysvětluje filantropii jako přirozenou cestu jak pomoci lidem, aby se našli a milovali, výhradně proto, že jsou přítomni ve stejném prostoru.² Další francouzská encyklopedie *Le Petit Robert* v edici z roku 1972 zdůrazňuje termín filantrop v jeho moderní definici, jakožto člověka, který se zabývá zlepšením materiálních a morálních potřeb lidí.³ Britská *Encyclopaedia Britannica* v pátém svazku mluví o filantropii jako lidumilnosti, odkazujíc na dobročinné snahy vedoucí k pomoci člověku a zvláště pomoci postiženým, nemocným a chudým.⁴

Pro české prostředí je termín filantropie spojen spíše s pedagogickými reformními snahami německého profesora Johannese Bernharda Basedowa⁵ na konci 18. století. V té době se také v českých zemích šířilo učení představitele katolického osvícenství Bernarda Bolzana. Z jeho pojetí křesťanské lásky

¹ *Encyclopaedia Britannica: Philanthropy*, volume 17, 1966, s. 822.

² Helena Volet-Jeaneret, *La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague. De la philanthropie à l'émancipation*, Ženeva 1988, s. 101.

³ Tamtéž, s. 101.

⁴ *Encyclopaedia Britannica: Philanthropy*, s. 822.

⁵ Johannes Bernhard Basedow (11. září 1723 Hamburk-25. 7. 1790 Magdeburk) V roce 1774 otevřel svůj ústav, zvaný *Filanthropin*, který jako vzorná „škola lidumilství“ měl obsahovat: a) seminář učitelský; b) vzornou školu pro děti zámožných rodičů od 6. do 18. roku, v níž by se za roční plat 250 tolarů vzdělávaly ve věcech užitečných; c) vychovárnu pro chudé, ale vtipné chlapce od 11. do 15. roku, v níž by se za roční plat 100 tolarů buď na vychovatele a učitele škol nižších aneb na rozumné sluhy v rodinách vznešených vycvičili.

vyplývala mimo jiné především důležitost filantropické práce pro druhé. Myšlení Bernarda Bolzana blíže vysvětlím v následujících kapitolách. Ottův slovník naučný k výrazu „filanthropie“ říká, že „lidumilství jest protivou misanthropie⁶ a vyznačuje se všeobecností a étičností, t.j. předmětem lásky mravnostní není člověk jeden, nýbrž člověk ve významu svém rodovém čili lidstvo. Ve druhé polovině 18. století je význam slova filanthropie čili filanthropismus obmezován Basedowem a jeho přívrženci, zovoucími se filanthrópy čili filanthropisty, na opravné snahy pedagogické.“⁷ Filantropické snahy jako takové, nalezneme v českých pramenech a literatuře 19. století nejčastěji pod českými ekvivalenty lidumilnost a dobročinnost.

Historicky filantropie vyrůstá z rodinných povinností a závazků nebo z příbuzenských vztahů. Patriarchální rodiny byly více generační a staraly se o staré, nemocné a nemohoucí, o vdovy a sirotky. Nicméně ve městech tato forma sociální organizace byla rozvrácena a nezbytnými se staly jiné formy pomoci.

Filantropie, dobročinnost, lidumilnost, charita, podpora – představy inspirované křesťanskou morálkou doprovázejí dějiny lidstva od středověku, ale nacházejí svůj vrchol ve druhé polovině 19. století.

Organizovaná dobročinnost na našem území má svůj původ ve středověku a její počátky jsou spojeny s křesťanskou církví. Dobročinnost církve se týkala především péče o sirotky, chudé a nemocné. Dominantní vliv církve v této oblasti narušilo v 15. století husitské hnutí, kdy se dobročinné aktivity rozdělily mezi další církve, církevní řády, města, profesní cechy a další instituce. Římskokatolická církev obnovila své pozice po bitvě na Bílé hoře v roce 1620.

Vliv myšlenek osvícenství, humanismu a posílení moci panovníka počátkem 18. století vedl k opětovnému vytlačování církve z oblasti organizované dobročinnosti. Ve větší míře se začala uplatňovat myšlenka státem organizované sociální pomoci. Industrializace, urbanizace a vznik občanské společnosti vedl k dalšímu poklesu podílu církve na organizované dobročinnosti. Přestože

⁶ Misanthropie je ve slovníku cizích slov vysvětlována jako „chorobná nenávisť k lidem; škarohlídství, mrzoutství.“ Slovník cizích slov, Praha 1971, s. 233.

⁷ Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, devátý díl, Praha 1895 s. 196.

církev i nadále působila v nemocnicích, sirotčincích, starobincích a sociálních službách, stále více se prosazovala snaha o systematické řešení sociálních problémů, ve kterých měly největší odpovědnost obce a stát.

Jak se vyrovnávalo 19. století se stále naléhavější sociální otázkou? Průmyslová revoluce přivedla do měst nebyvalé množství lidí s nimiž souvisel také nárůst sociálně slabých vrstev a nutnost zabývat se chudinskou otázkou.

Bezpochyby obrovským impulsem pro rozvoj občanských aktivit přineslo období Národního obrození. Následně vznikalo množství spolků a nadací, které podporovaly rozvoj národní kultury, umění, vědy a vzdělávání. Národnostní emancipační snahy se projevíly i v oblasti filantropie. Tyto snahy samozřejmě probíhaly v oddělených liniích – české a německé.

Stát se začal sociální politikou, v míře podobné, jak ji známe dnes, zabývat až ke konci 19. století. Do té doby přebraly v českých zemích odpovědnost za potřebné, mimo církev, především nejrůznější dobročinné, humanitní a podpůrné spolky.

Celá řada dobročinných spolků, byla vytvořena ženami, čímž se dostávám k tématu své práce. Podtitul tohoto pojednání naznačuje záměr zabývat se spíše osobou a činností Marie Riegrové-Palacké než obecně filantropií. Z celé škály filantropických aktivit Marie Riegrové-Palacké jsem zvolila pro své pojednání tu oblast, které Riegrová věnovala největší zájem a jež se zdá nejprůlomovější dodnes.

Právě v souvislosti s filantropií vznikla, mezi mnohými jinými, myšlenka péče o děti mimo domov. Žena od přírody předurčená k roli matky a hospodyně se měla starat o děti, které v prvních letech života vyžadují neustálou péči a pozornost. Na druhou stranu se zejména ve vyšších vrstvách společnosti připouštěla existence kojných, chův, vychovatelů a guvernantelek. Odklon od tohoto modelu byl příznakem sociální chudoby, nemoci či nemorálnosti. Předškolní výchova se proto původně zaměřovala jen na nejchudší vrstvy obyvatelstva. A pokud mluvíme o dobročinnosti ve spojitosti s předškolní výchovou ve druhé polovině 19. století nelze se obejít bez ženy nesoucí slavné jméno, ale o to více zůstávající v pozadí – Marie Riegrové-Palacké.

Přestože otec Marie Riegrové-Palacké, František Palacký a její manžel František Ladislav Rieger patřili ke špičkám a elitě tehdejší měšťanské společnosti, Marie Riegrová-Palacká, stejně jako ostatní měšťanské ženy, byla až na spolkovou činnost téměř vyloučena z veřejných aktivit a nepřipadalo v úvahu, že by žena z jejích kruhů byla samostatně výdělečně činná. Žena v postavení Marie Riegrové-Palacké se mohla bez obav ze společenské újmy věnovat pouze dobrovolné práci, především v oblasti práce a pomoci potřebným, v oblasti vzdělávací a omezeně ve sféře kulturní. Na druhé straně mluvit o Marii Riegrové-Palacké a použít spojení „pouze“ v oblasti dobrovolné práce je hlubokým nedoceněním její celoživotní práce pro blaho jiných. Ráda bych ve své práci blíže představila tuto obdivuhodnou ženu a zaměřila se na jednu z jejích nejvýznamnějších aktivit v oblasti dobročinnosti, to jest na její zásluhu o vznik českých mateřských školek v Praze.

První kapitola podává stručný přehled o dětství, dospívání a povahových rysech Marie Riegrové-Palacké. Vzhledem k tomu, že se nejedná o biografii, zaměřila jsem se pouze na nejpodstatnější rysy tohoto období, s přihlédnutím k vlivům, které se později významně podílely na filantropické činnosti Marie Riegrové-Palacké.

Ve druhé kapitole je představen vliv bolzanovství na život Marie Riegrové-Palacké. Nejedná se o přímé působení Bernarda Bolzana, ale zprostředkování jeho učení Františkem Schneidrem, učitelem náboženství malé Márinky. Bolzanovo učení prostupující českou společností, našlo velké sympatie v rodině Palackých a odráží se v celém životě Marie Riegrové-Palacké. Tento vliv považuji za natolik podstatný, že mu věnuji samostatnou kapitolu, a to i se zmínkou zásahu bolzanovství do života Františka Ladislava Riegra.

Další kapitoly již vychází z filantropické práce Marie Riegrové-Palacké. Nejprve se věnuji počáteční práci Riegrové ve Spolku Sv. Ludmily, spolkové legislativě a důvodům, které považovala za podstatné pro vznik českých mateřských školek.

Opominuta nezůstává ani historie předškolních zařízení v západní Evropě, s důrazem na Francii a české země. Vzhledem k tomu, že Riegrová-Palacká si za

vzor českých mateřských škol vzala francouzské opatrovnice a žádala do školek kvalifikované ženy - učitelky, je náležitá pozornost věnována pobytu dvou českých kandidátek v pařížském kurzu pro učitelky.

V poslední části práce se zabývám vznikem první české mateřské školy U Sv. Jakuba, působením Komitétu dam a dobročinným i vlasteneckým charakterem školek. Snažila jsem se také ukázat v čem přesně spočívala práce Marie Riegrové-Palacké v Komitétu dam a naznačit její přístup k chudinské otázce.

2. Zhodnocení pramenů a literatury

K problému filantropie a dobročinnosti v českém prostředí 19. století je poměrně málo nové literatury. Otázky dobročinnosti jsou zmíněny jen okrajově v rámci větších celků věnujících se ženské emancipaci. Filantropie se diskutuje spíše v souvislosti se současným stavem. Pokud se chceme dozvědět něco o filantropii v 19. století, nezbývá než sáhnout k dobové literatuře. Marie Červinková-Riegrová napsala samostatné dílo věnující se tématu dobročinnosti v tehdejší Evropě nazvané „Ochrana chudé a opuštěné mládeže.“⁸ V tomto díle, které dnes pomalu upadá v zapomnění se Marie Červinková zaměřuje na postihnutí filantropické činnosti v evropském prostoru konce 19. století. Stále vidí práci jednotlivce v dobročinných aktivitách jako nenahraditelnou, ale přiznává, že je zároveň nedostačující a potřebuje zásah ze strany státu. V roce 1893 začal vycházet měsíčník *Rozhledy po lidumilství*,⁹ který pravidelně seznamoval čtenáře s filantropickou prací nejen v Čechách, ale i v Číně, Madagaskaru a dokonce podával obraz otroctví v Africe. Mým zájmem je však představit činnost Marie Riegrové přibližně od šedesátých let 19. století, a pro toto vymezení je vhodnější literatura věnující se ženské emancipaci.

Ve své práci mám v úmyslu věnovat se pouze jednomu oboru filantropie – předškolní výchově dětí na základě činnosti Marie Riegrové-Palacké. Zde již nalezneme literatury více. K tématu předškolní výchovy dětí přispěla dílčími kapitolami ve svých knihách především Milena Lenderová.¹⁰ Nepochybně významným dílem zabývajícím se, jak vznikem českých mateřských školek, tak osobností Marie Riegrové-Palacké a vůbec ženskou emancipací a filantropií v Čechách 19. století je kniha „*La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague, De la*

⁸ Marie Červinková-Riegrová, *Ochrana chudé a opuštěné mládeže. Rozhledy po lidumilství v Evropě*, Praha 1894.

⁹ *Rozhledy po lidumilství. Měsíčník ku povzbuzování a podpoře lásky k bližnímu*, Praha 1893.

¹⁰ Milena Lenderová, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999. Předškolní výchově se věnuje v kapitole nazvané „Od kojence k děvčátku aneb Od kolébky ke škole“ s. 11. Dále je předškolnímu vzdělávání věnována kapitola v knize „*Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého věku*, Praha a Litomyšl 2006. Jedná se o kapitolu nazvanou „Od jeslí k měšťance“ s. 161.

philanthropie à l'émancipation"¹¹ od autorky Heleny Volet-Jeanneret. Je opravdu s podivem, že dílo věnující se souhrnně ženám v českém měšťanském prostředí, jejich filantropickým aktivitám a emancipačním snahám nemá český překlad. Kapitulu o činnosti Marie Riegrové-Palacké nalezneme v knize Marie Bahenské, věnované počátkům emancipace žen v Čechách a vzdělávání dívek.¹² Nelze opomenout životopis Marie Riegrové-Palacké sepsaný její dcerou Marií Červinkovou-Riegrovou a nazvaný prostě a výstižně „Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky.“¹³ Marie Červinková na téměř dvou stech stranách vypráví život své matky, neomezuje se pouze na popis její činnosti, ale snaží se zachytit rysy osobnosti Marie Riegrové-Palacké i podstatu smýšlení, které ji vedlo k neustálé práci. Tato práce zůstává nejdůležitějším zdrojem poznání života a činnosti Marie Riegrové. Jednu kapitolu ve své knize věnovala vzpomínkám na Riegrovu rodinu Anna Lauermannová-Mikschová.¹⁴ Rodinami Palackých i Riegrů se asi nejvíce zabývá kniha Maryši Radoňové Šárecké „Ozářené krby.“ Šárecká poměrně hodně čerpala z Červinkové-Riegrové, ale měla k dispozici také materiál, který shromáždila Kristina Kovaříčková ke knize o českých vlasteneckých rodinách.¹⁵

Důležitým vlivem, který působil na život Marie Riegrové-Palacké, její rodinu a většinu tehdejší společnosti, bylo učení Bernarda Bolzana. O tomto tématu, ve svém článku „Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově“,¹⁶ psala Marie Pavlíková.

K samotnému předškolnímu vzdělávání existuje příručka Jana Svobody, „Školka“¹⁷ vydaná v roce 1839. Více než popis činnosti školky, je to však

¹¹ Helena Volet-Jeanneret, *La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague. De la philanthropie à l'émancipation*, Genève 1988. Kapitola věnovaná postavě Marie Riegrové a její činnosti je nazvaná „Association de Sainte – Ludmila et son rayonnement“, s. 101.

¹² Marie Bahenská, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005. Jedná se o kapitolu nazvanou „Spolek sv. Ludmily a činnost Marie Riegrové – Palacké“, s. 60.

¹³ Marie Červinková-Riegrová, *Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky*, Praha 1892.

¹⁴ Anna Lauermannová-Mikschová, *Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů*, Praha 1941.

¹⁵ Maryša Radoňová-Šárecká, *Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české*, Praha 1945.

¹⁶ Marie Pavlíková, *Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově*, in: Strahovská knihovna, *Sborník Památníku národního písemnictví* 11, 1978.

¹⁷ Jan Svoboda, *Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné všestranné vyučování malých dítek k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtilosti srdce s navedením ke čtení, počítání a rýsování pro učitele*,

praktický návod čemu děti ve školce učit. Vliv Marie Riegrové-Palacké na zakládání mateřských školek dobře zpracovává výroční zpráva na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek českých škol mateřských.¹⁸

Marie Riegrová-Palacká hledala vzory pro založení první české mateřské školky ve Francii. Abychom blíže pochopili důvody sympatií k francouzským opatrovnám a následné vyslání dvou kandidátek do pařížského kurzu pro učitelky, je třeba hledat informace v pozůstalosti Marie Riegrové-Palacké.¹⁹ Prameny osobní povahy jsou v této otázce naprosto nezastupitelné, protože žádná sekundární literatura neobsahuje údaje o dvou ženách, které se účastnily kurzu pro učitelky v Paříži. Obě dvě pravidelně o své výuce informovaly Marii Riegrovou-Palackou v dopisech.

Deníky, korespondence, koncepty vydaných i nevydaných článků, výroční zprávy školek a vlastní poznámky Marie Riegrové-Palacké o dobročinnosti, jsou prameny, které se stávají klíčem k poznání mnoha oblastí činnosti této významné ženy.

Uvedený výčet literatury a pramenů není samozřejmě vyčerpávající, ale doufám, že alespoň přináší základní přehled možné použitelné literatury pro dané téma. Na další literaturu, články a archivní prameny budu podrobně odkazovat dále v textu.

Filantropie, dobročinnost, lidumilnost, nazvěme si tyto záslužné aktivity v 19. století jakkoliv, zatím příliš nepodnítily badatelský zájem. Pavla Horská uvádí, že k ženském charitativním hnutí v českých zemích toho není příliš známo, na rozdíl od dobročinných aktivit a anglickém či francouzském prostředí.²⁰ Pro poměry v českých zemích jsou bezpochyby velice důležité

pěstouny a rodiče od Jana Svobody, učitele první a vzprné školky pro malé dívky v Praze na Hrádku, Praha 1839.

¹⁸ Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.

¹⁹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové) a kart. č. 8, inv. č. 232 (dopisy od Barbory Ledvinkové).

²⁰ Pavla Horská, Naše prababičky feministky, Praha 1999. „Anglická buržoasie, v ničem se nespolehající na stát, došla již na přelomu 18. a 19. století k přesvědčení, že nemají-li se tehdejší evropská města stát hrotem pro převážnou část jejich obyvatel, je třeba dobrovolné péče o městskou chudinu, nezaměstnané, o nemocné, o výstavbu nemocnic, porodnic, nalezinců, sirotčinců a morální podpory těm, kteří se ocitli na okraji společnosti. Ještě v roce 1849 známý francouzský publicista Nisard dával Francouzům i ostatní Evropě za příklad anglické střední vrstvy, které platí státu chudinskou daň a vedle toho dobrovolně

zprávy o ženské dobročinnosti pod vlivem válečných událostí v době napoleonských válek a poté v roce 1813 založení „Dívčí jednoty“ následované „Ženským dobročinným spolkem“ a „Vlasteneckou jednotou paní.“ Obsah hesla „Jednota ženštin,“ uvedený v Slavojem Amerlingem připravované dámské encyklopedii, klade důraz na vlastenecké poslání žen a v lidumilnosti vidí povolání žen s odkazem na středověk a na „křesťanský smysl k nejšlechetnějším skutkům.“ Druhá polovina 19. století je dobou zakládání nejrozmanitějších druhů spolků. Ženské spolky jsou z pohledu současných autorů popisovány především v souvislosti s emancipačními a feministickými snahami žen. Dobročinnost pojímají jako nezbytný doplněk žen na cestě k emancipaci. Převážná většina žen však svou práci v dobročinných spolcích nevnímala v této spojitosti, i když postupným vývojem k emancipaci dospěly. To ale bude platit až pro nadcházející generace.

Ráda bych představila pohledem na život Marie Riegrové-Palacké, jak vypadala ženská práce pro dobročinnost v druhé polovině 19. století. Žen, z měšťanských kruhů, které se věnovaly dobročinnosti bylo mnoho, ale Marie Riegrová-Palacká zůstává při bádání o české dobročinnosti určitě nejvýznamnější osobností. V této práci je ukázán jen zlomek práce Marie Riegrové-Palacké a též jen nastíněn možný přístup k filantropii v 19. století. Odvážuji se říci, že historičky i historici jsou tomuto tématu ještě hodně dlužni.

podporují chudé spoluobčany.“ s. 19. Pro francouzské prostředí existuje kniha historičky Catherine Duprat, mapující filantropické aktivity ve Francii v první polovině 19. století. Cathrine Duprat, Usage et pratiques de la philanthropie. Pauvreté, action sociale et lien social au cours du premier XIXe siècle, Paris 1996.

3. Dětství, dospívání a sňatek Marie Palacké

Marie Palacká byla druhorozeným dítětem Terezie Palacké rozené Měchurové a Františka Palackého. Narodila se 18. dubna 1833 v domě svého dědečka Jana Měchury, kde rodina žila. Jan Měchura byl jedním z prvních pražských advokátů, muž velice podnikavý a oplývající nezlomnou vůlí s níž nejen hromadil majetek, ale také rozhodoval o dění ve svém domě číslo 719 v tehdejší Pasířské ulici. Dům Jan Měchura získal svatbou se svou první manželkou z rodu Lankišů z Hornic s níž měl dvě dcery a dva syny. V domě panoval odvěký starobylý řád, dcery byly vedeny k tomu, aby se staly vzornými hospodynkami, ale zároveň Měchura dbal, aby se vzdělaly v literatuře, výtvarném umění a zvláště hudbě.

Jan Měchura se díky nabytému jmění a příbuzenství s některými šlechtickými rodinami těšil všeobecné vážnosti a jeho dům se stal jedním z předních středisek tehdejšího společenského života. V dubnu 1825 obdržel pozvání do domu mladý archivní badatel František Palacký a o dva roky později se již slavila svatba mezi ním a starší dcerou Jana Měchury Terezií. Jan Měchura svolil k sňatku své dcery s tehdy chudým a neznámým Františkem Palackým především proto, že Palacký se jevil jako dobrý muž jenž bude schopen se postarat o jeho nemocnou dceru a také předpokládal, že Palacký, který byl již od roku 1826 redaktorem Musejníku a stal se oblíbeným u šlechty, má před sebou slibnou budoucnost.

Mladí novomanželé obývali přední byt domu v Pasířské ulici zatímco Jan Měchura přesídlil do zadního křídla. V létě pobývala rodina Palackých zpravidla v Lobkovicích, které Měchura koupil roku 1829 pro dceru Terezií a odkud se zásobila kuchyně domu v Pasířské ulici.

Narození prvního dítěte Jana, oslavil německý básník a rodinný přítel Egon Ebert básní a druhorozené Marii byl kmotrem starý Jan Jeník z Bratřic. Marie se stala brzy miláčkem celé rodiny. Její matka ji vychovávala ve staré tradici neustálé pracovitosti a zejména se snažila vštípit jí pravidlo, že „*jest*

povinností ženskou ušítí veškeré prádlo domácí.“²¹ František Palacký podepsal při svatbě revers, jímž přislíbil vychování dětí v katolické víře.²² Terezie Palacká mu svým přesvědčením a svými zásadami toto rozhodnutí velmi ulehčila. Vyrostla v době, kdy inteligence i kněžstvo byly ovlivněny duchovními a mravními idejemi Bernarda Bolzana, takže náboženství, které vyznávala a chtěla předat svým dětem, bylo založeno na ušlechtilé, křesťanské lásce k bližnímu, plně schvalované Palackým.

Na utváření výjimečné osobnosti Marie Palacké a její pozdější snahy v oblasti dobročinnosti se velkou částí podílelo její vychování a zděděné vlastnosti. Palacký sice přenechal výchovu dětí manželce, ale důsledně dohlížel na to, aby výuka probíhala v češtině a byl přítomen při zkouškách dětí. Otec i matka dbali, aby se jejich dětem dostalo všestranného a kvalitního vzdělání. Domácími učiteli Márinky byli Wáclav Wladivoj Tomek, tehdy ještě student filozofie, za učitele náboženství vybrala Terezie Palacká dceři jednoho z nejhorlivějších stoupců Bolzana, Františka Schneidra. V hudebním oboru to byl Bedřich Smetana. Márinka se mimo zpěvu a pravidelných hodin klavíru učila též hře na harfu. Všichni učitelé chválili rychlé pokroky a svědomitost své žákyně.

Márinka nezdělala příliš z veselého, živého temperamentu Terezie Palacké ani její společenské nadání. Svou vážnou povahou se spíše podobala otci, nedokázala nikdy život brát lehce a měla sklon k melancholii. Terezie Palacká byla velmi často nemocná a Márinka tak přebírala od útlého dětství nejen péči o matku, ale i domácnost. Později Marie Riegrová-Palacká vzpomíná v dopise dceři Marii na své dětství: *„Vzpomínám si na svoje mládí a právě na věk svůj, který se tvému nynějšímu rovná. Tenkrát bývala má matka mnoho churava a nemocna. Pravívalo se mi, že nebude dlouho živa. Péče o ni vyžadovala, aby se neobírala nijak hospodářstvím. Bylo mi zastávat matku v celé domácnosti, často na měsíce výhradně, často pod jejím návodem, který ale byl velmi nedokonalý, protože nemohla vycházet a dohlížet, a protože mi to již i přenechávat si byla*

²¹ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky, Praha 1892, s. 9.

²² Sám František Palacký byl evangelického vyznání.

uvykla. Činíc to z povinnosti, činila jsem to i ráda a pokud vím jak mi to bylo a jest dosud užitečné.“²³

Vzdělávání dětí v šlechtických rodinách bývalo zpravidla zakončeno cestou po Evropě, která se obvykle týkala synů, pro dcery se spíše počítalo s pobytem v penzionátu. Od šlechty postupně začaly tento zvyk přejímat majetné měšťanské rodiny. Márinky Palacké se pobyt v penzionátu netýkal, ale již jako pětileté devčátko vstoupila do věčného města Říma a později jako dospívající dívka strávila s matkou čtyři zimy na francouzské Riviéře v Nice. František Palacký vždy, jakmile to bylo možné, posílal svou manželku, která špatně snášela chladná období v Čechách na jih Francie.

Cesta z Prahy do Nice „poštami, diligencemi a vetturiny“ tehdy trvala měsíc a cestovatelé museli přejet přes Alpy, nocovat ve vesnických hospodách a postoupit další nejrůznější obtíže. Ani tak nelze takové cestě ubrat zvláštní půvab. Marie Palacká si na cestování rychle zvykla a v Nice dokonce chodila do francouzské školy přičemž se jí francouzština stala druhým mateřským jazykem.

V pozůstalosti Marie Palacké se zachovaly deníčky z jejích cest do Nice, psané tužkou - svázané do malých knížeček.²⁴ Nejstarší je z roku 1844, kdy Márince bylo jedenáct let. Ve svých denících popisuje nejen krajiny a umělecké pamětihodnosti, ale i drobné všední příhody. Po vzoru svého otce, který jí byl často průvodcem na cestách, Márinka zaznamenávala pečlivě data. Avšak čím byla Márinka starší tím méně zaznamenávala do deníku své pocity a myšlenky omezujíc se pouze na líčení přírodních krás. V deníku z roku 1853 píše: „*Popsati city, které podívání na nás působí a myšlenky, které duši mou často naplňují, toť nebývá mi zvyk ni vůle svěřiti papíru.*“²⁵

Podle popisu z padesátých let a dvou fotografií byla Marie Palacká prostřední výšky, měla světlé vlasy s popelavým odstínem a měla krásné, velké žlutohnědé oči, které vždy hleděly vážně do života. Přestože neměla v oblibě plesy, které skýtal mladým dívkám nejen uvedení do společnosti, ale i možnost

²³ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 11.

²⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 1, biografický materiál.

²⁵ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 13

pro poznání budoucího životního partnera, neubránila se Marie Palacká zájmu mužů.

Na počátku roku 1851 se v Praze, po svém pobytu ve Francii a Anglii, opět objevil František Ladislav Rieger.²⁶ Nikdo ho nepřijal s větší radostí než jeho přítel František Palacký. Na jaře se vrátila z Francie paní Terezie s již osmnáctiletou dcerou Máriačkou. Rieger se stal pravidelným hostem salonu u Palackých o to vítanějším, že společnost, která tam dříve chodívala, značně prořídla. Rieger poznal Máriačku ještě před svým odjezdem do Francie jako malou dívku, ale při jejich dalším setkání byla již z malé Máriačky dospělá žena s vyhraněnou osobností. Rieger se začal se souhlasem Františka Palackého i paní Terezie o Máriačku ucházet. Avšak teprve prvního úspěchu u vyvolené dívky dosáhl na podzim roku 1852, kdy Máriačka opět odjížděla s matkou do Nice a slíbila Riegrovi odpovídat na jeho dopisy. Za více než půl roku si vyměnili řadu dopisů, které jsou dokladem jejich vznikajícího milostného vztahu a také později vedly k vydání této unikátní korespondence v samostatné knize.²⁷ Rieger byl bezmála o patnáct let starší, ale díky bohatému plnovousu a přestálém pracovním a duševním vypětí vypadal ještě starší. Z jeho dopisů přímo číší touha po ženě, která Máriačku, jež dosud nepoznala jinou lásku než křesťanskou, děsila. Dopisy Máriačce patří mezi to nejlepší, co kdy Rieger napsal a jsou srovnatelné pouze s jeho řečnickými projevy. Dosáhl v nich toho, že plachá, bázlivá dívka se postupně v dopisech uvolňovala a docházelo k vzájemnému sblížení. Po návratu z Riviéry na jaře 1853 mohl Rieger Máriačku přivítat jako svou nevěstu.

František Ladislav Rieger a Marie Palacká byli oddáni 15. srpna roku 1853 v Praze, v kostele u Panny Marie Sněžné na Novém Městě. Oddal je kněz František Schneider, dlouholetý rodinný přítel a vychovatel Máriačky. Po svatbě se ubytovali Riegrovi v zadním traktu domu Palackých, který až do své smrti

²⁶ František Ladislav Rieger, rodák z podkrkonošských Semil, organizoval první české společenské podniky, zasloužil se o vydání první české encyklopedie i o postavení Národního divadla. Byl vynikajícím řečníkem a vůdčím konzervativním českým politikem. V roce 1851, kdy se vrátil z Francie a Anglie do Prahy měl za sebou již rozsáhlou politickou činnost, pobyt ve vězení a nedůvěru rakouských úřadů. Osobnosti F. L. Riegra se v současné době věnuje především Robert Sak. Robert Sak, Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993. Jeho nejnovější monografie nese název „Rieger. Konzervativec, nebo liberál?“ Kniha vyšla v Praze v roce 2003.

²⁷ Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, ed. Karel Stloukal, Praha 1932.

užíval Jan Měchura.²⁸ Každé jaro jezdívali společně do Lobkovic nebo do Riegrova rodného semilského mlýna.

²⁸ Jan Měchura se zpočátku zdál překážkou vztahu Marie Palacké a Františka Ladislava Riegra, protože v Riegrovi viděl „bouřliváka a nepoddajného ducha.“ Měchura zemřel na jaře roku 1852.

4. Bolzanovství v životě Marie Riegrové

Je zcela nemožné porozumět zvláštní osobnosti Marie Palacké, jejím názorům na život a zasvěcení života práci pro druhé bez toho, že bychom znali soubor idejí, který ji od dětství formoval. Bylo již řečeno, že Márinčiným učitelem náboženství se stal na popud paní Terezie, František Schneider, stoupenec Bernarda Bolzana.

Kdo byl Bernard Bolzano, který v 19. století ovlivnil celé generace křesťanů? Rodiče Bernarda Bolzana žili v Praze. Jeho otec pocházel z Itálie a živil ho obchod s uměleckými předměty, matka byla dcerou pražského obchodníka se železem. Jejich syn, mimo jiné nadaný matematik, se rozhodl stát se knězem. Mateřským jazykem Bernarda Bolzana²⁹ byla němčina, jmenován profesorem teologie na Filozofické fakultě pražské univerzity, dokázal studenty ovlivněné náboženským skepticismem nadchnout úctou a láskou k víře. Marie Červinková-Riegrová píše ve své knize „Bernard Bolzano“, jak studenti nového profesora náboženství přijali: *„S patrnou nevolí přijalo studenstvo zprávu o profesuře náboženství. Nový předmět, jenž přidával jim práce a množil obtíže u zkoušek, byl jim vůbec proti mysli, ale nejvíce přičilo se jim vědomí, že mají ještě poslouchati katechety. Již pouhé slovo náboženství a tak i všechny názvy, kterými se předměty náboženské označují, sluch čtenářů „systému přírody“ a spisů Voltairových urážely. Bylo mezi nimi ustanoveno, že jakmile pronese něco, co by se jim přičilo, počnou dupati a neustanou, dokud profesor katedru neopustí. K výstupu tomu však nejen že nedošlo, ale Bolzano v brzku získal si neobmezenou lásku svých posluchačů.“*³⁰ Zároveň byl Bolzano zatracován konzervativními kněžími a ve Vídni podezříván z hereze. Jeho devisou byl křesťanský zákon lásky: *“Šťastným být a jiné blažit, toť úkol člověka.”* Bolzanova definice náboženství je téměř totožná s jeho představou morálky, je synonymem moudrosti života. Sám po celý život zůstal věrný myšlence práce pro obecné blaho.

²⁹ Bernard Bolzano (1781 – 1848) Teolog, kazatel, myslitel a matematik, vlivný představitel českého katolického osvěcenství v zemi.

³⁰ Marie Červinková-Riegrová, Bernard Bolzano, Malá Vožice 2001, s. 11.

Podle dovětku jednoho z mála dopisů Bernarda Bolzana Palackému, v němž dává pozdravovat paní Palackou a syna Jana, lze usuzovat, že Bolzano znal osobně jeho rodinu³¹, ale nebyl to on sám, kdo do rodiny českého historika přinesl své učení, filosofii a myšlení. Zakladatelem bolzanovské tradice v rodině Palackého a později i u Riegrů se stal František Schneider, dřívější sekretář litoměřického biskupa Hurdálka. Pro Mářinku tento člověk nebyl jen učitelem náboženství, ale i rádcem a zároveň důvěrníkem její matky Terezie Palacké. O vážnosti, kterou měl František Schneider v rodině Palackých vypovídá i to, že v roce 1852 zaopatřoval starého Měchuru, o rok později oddával Marii Palackou s Františkem Ladislavem Riegrm.

Výsledkem Schneiderova výchovného vlivu na Marii Palackou byla podle líčení její dcery³² náboženská vroucnost, založená na filosoficky zdůvodněné katolické věrouce a morálce, jak ji vytvořil Bolzano, s praktickým etickým vyústěním v příkazu práce pro obecné blaho. Toto vše ještě doplnil příklad otce Františka Palackého, neúnavně pracujícího ve prospěch českého národa. Marie Palacká si vytvořila vlastní pojem povinnosti, vystupňovaný až k sebeobětování ve službě druhým, v níž viděla jediný smysl a cíl svého života.

Do nepřímého vlivu Bolzana přišel pravděpodobně již v dětském věku také František Ladislav Rieger, a to prostřednictvím svého prvního učitele Karla Huška.³³ S jistotou můžeme říci, že Rieger se osobně setkal s Bolzanem za některého svého prázdninového pobytu na statku Antonína Veitha³⁴ v Liběchově, kde býval Bolzano hostem.

³¹ V denících ani korespondenci Františka Palackého před rokem 1826 se Bolzanovo jméno neobjevuje. Lze však s jistotou předpokládat, že Bolzanovo jméno znal a jistě mu neušla událost z počátku roku 1820, která rozrušila Prahu a českou veřejnost. Sesazení Bernarda Bolzana ze stolice náboženské nauky na pražské univerzitě a jeho proces. V Praze se stýkal Palacký s některými Bolzanovými žáky a také jeho žena Terezie Palacká patřila mezi ctitelku Bolzanovu. Přesto uplynuly tři roky od příchodu Palackého do Prahy než si 8. listopadu 1826 poznamenal do svého Každodenníčku, že navštívil profesora Bolzana a přizval ho ke spolupráci na novém vědeckém časopise srov. Marie Pavlíková, Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrův, in: Strahovská knihovna, Sborník Památníku národního písemnictví 11, 1978, s. 81. Další spolupráce mezi Palackým a Bolzanem se přenesla na půdu Královské české společnosti nauk a plně se rozvinula až od čtyřicátých let 19. století

³² Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 18, 19.

³³ Karel Hušek byl za filosofických studií v Praze rovněž žákem Bolzanovým, studoval teologii v Litoměřicích pod vedením Bolzanových žáků a zůstal ctitelem Bolzana po celý život.

³⁴ Antonín Veith (1793 – 1853) velkostatkář v Liběchově, vzdělaný vlastenec, mecenáš mnoha umělců a vědců.

Děti Marie Riegrové a Františka Ladislava Riegra vyrůstaly ve stejném duchovním ovzduší jako jejich matka. Do domu v Pasířské ulici i na statek v Malči³⁵ přicházeli a přijížděli staří přátelé domu, mezi nimi i bolzanovsky orientovaní kněží, perucký František Daneš³⁶ a starokolínský Karel Hušek. Často přicházel i Danešův přítel a velký ctitel Bolzana Vincenc Náhlovský, profesor teologické fakulty.

Pražský kaplan Václav Nykles, který se rovněž hlásil k odkazu Bolzanovu, zaujal v Riegrově rodině postavení, jaké měl dříve František Schneider v rodině Palackého. Stal se učitelem náboženství dětí Marie a Františka Riegrových.

Nejvýrazněji z celé rodiny se vliv Bolzanova učení, předávaný již druhou generací a umocněný oddaností Marie Riegrové Bolzanovým zásadám, projevil u nejstarší dcery Riegrové, Marie. Z pera Marie Červinkové-Riegrové vyšel nakonec roku 1881 první česky sepsaný Bolzanův životopis, jehož cena především tkví v tom, že je v něm Bolzano poprvé viděn z hlediska jeho působení v jazykově českém prostředí.

Nicméně jádrem Bolzanova učení zůstala snaha o věrohodné sdělení evangelia modernímu člověku. Největší odezvu našlo v církevním prostředí a jeho šířiteli se stali především venkovští faráři. Uplatňovali Bolzanovy zásady, aniž se dovolávali jeho jména. Kázali o křesťanské lásce, o rovnosti všech lidí před Bohem, o úctě k předkům a probouzeli tak lásku k svobodě. Pečovali o zvelebení škol, přispívali do časopisů, šířili české knihy, učili děti lásce k národu a jazyku, vybízeli rodiče, aby dali své syny studovat, a doporučovali je pak vůdcům národního hnutí. Tímto způsobem se František Ladislav Rieger vyhnul kariéře mlynáře a jeho otec svolil se synovým studiem v Praze. Vše na přímluvu českých duchovních Josefa Kramáře, Karla Huška a Josefa Strnada, kteří studovali v Litoměřicích právě tehdy, když Josef Michal Fesl, ředitel

³⁵ Rieger patřil mezi ty, kteří přepláceli velkostatky, i třeba nevýnosné, aby si zajistil velkostatkářský hlas v říšské radě. Roku 1862 koupil od hraběte Xavera Auersperga za 450.000 zlatých jeho velkostatek Maleč v chotěbořském kraji.

³⁶ František Daneš, kněz, vlastenec a pedagog, který byl v 19. století vůdčí osobou kulturního, společenského i politického života v Peruci.

tamního semináře, poprvé na veřejnosti vyložil Bolzanův program a byl za to pronásledován.

Seznámení s Bolzanovým učením mělo pro mnohé zásadní význam. U Riegra se projevilo v podobě nejvyššího mravního zákona, velícího pracovat pro druhé bez touhy po moci. U Marie Riegrové-Palacké ve filantropických snahách a v obětavé práci pro zmírnění hmotné i mravní lidské bídy.

5. Počátky filantropické práce Marie Riegrové-Palacké

5.1. Rodina na prvním místě

Svůj veškerý čas věnovala Marie Riegrová-Palacká zpočátku především výchově dětí, péči o rodiče a pomoci manželovi. Podle vzpomínek Marie Červinkové, bylo manželství Marie Riegrové-Palacké a Františka Ladislava Riegra velice šťastné. Kromě nejstarší dcery Marie, narozené přesně po dvanácti měsících od uzavření sňatku, měli Riegrovi ještě syna Bohuše a nejmladší dceru Libuši.

Veřejný život se v českých zemích v době Bachova absolutismu téměř nerozvíjel. Rieger, který se obával podobného osudu, jaký stihl Karla Havlíčka Borovského, podnikl alespoň pokus obhájit svou habilitaci na pražské univerzitě. Jeho habilitace však připuštěna nebyla a Riegrovi nezbylo, než se věnovat nepříliš oblíbené tiché literární práci.

Když začal s přípravami vydání Slovníku naučného, Marie Riegrová-Palacká se mu stala neocenitelnou spolupracovnicí. Sama sháněla nové přispěvatele, rozesílala honoráře a velmi jí záleželo na zdárném výsledku tohoto podniku.

Velkou lásku k rodičům prokázala Marie Riegrová-Palacká dostatečně svými činy. Zdraví její matky, Terezie Palacké, se stále horšilo, a to přesto, že od podzimu roku 1859 opět pobývala v Nice. Tehdy se Marie Riegrová-Palacká rozhodla k velmi riskantní cestě. Svého dvouletého syna Bohuše zanechala s Riegreem v Praze a odcestovala sama s dcerou, přestože byla v jiném stavu. Cesta poštovními diligencemi a politická situace v Itálii, přes níž cestovala, vyžadovala nesmírnou odvalu od samotné ženy s malým dítětem. Po příjezdu do Nice psala Marie Riegrová manželovi: „*Mohu se Ti vyznati, že cestování v Italii je teď velmi nemilé - nejhůře pak ve Venezii. Z Vlachů jde až strach a jsou nejenom nezdvořilí, ale také slyšet, že je nejistota býti oloupeni. Myslím, že to nejvíce se tak děje cestujícím, již z Rakouska přicházejí, a že by se mi snad nebylo tak dálo, kdybych z Vlach byla přijela a po vlašsku rozprávěla.*“³⁷

³⁷ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 26.

V únoru 1860 přijel do Nice i Rieger a v březnu společně odcestovali zpět do Prahy. Terezie Palacká s manželem pobyt v Nice ještě prodloužili, ale paní Terezie byla již těžce nemocná a zemřela těsně po příjezdu do Čech, v srpnu 1860. František Palacký nadále žil v domácnosti s rodinou své dcery, a jak vypráví Marie Červinková: „*Nejen, že jsme věděli, že je dědeček první osobou v domě, že by sebemenší nepozornost k dědečkovi byla nejtěžším proviněním, ale on byl pro nás vskutku kýmisi posvátným a nedotknutelným.*“³⁸

Marie Riegrová se začala plně věnovat filantropické činnosti až v době, kdy její děti dorůstaly a nejstarší Marie dokázala převzít péči o domácnost. Svě děti Riegrová nejen vychovávala, ale než začaly chodit do školy, sama je učila. Dokonce děti na francouzštinu neměly jiného učitele než svou matku.

V roce 1861 František Ladislav Rieger a František Palacký vstoupili do politického dění. Marie Riegrová-Palacká je jednou z mála žen, které se zajímaly o politiku. Pravidelně četla noviny a politické události konzultovala s těmi nejpopovolanějšími, se svým manželem a otcem. Nejlépe vysvětluje její vztah k politice, národu a tehdejšímu událostem z jejích dopisů. Tak píše 17. prosince 1861 svému muži do Vídně: „*Denně za Tebe se modlím a Boha prosím, bys bojoval šťastně a zmužile za ubohý národ náš! Jak mnohé bezpráví se nám děje – kéž bys jednou opět stesky naše vykřikl, aby se to rozléhalo po zemích a Evropě – kdo ví, nenastane-li pak opět doba dlouhého mlčení, doba utrpení nového, kdež nebude nám ani dopřáno ozvati se, hlásiti k svému. Dejž Ti Bůh zmužilosti a moudrosti. Celý národ – pravil mi otec právě – a my zde v Praze všichni, s touhou a napnutostí jen čekáme na to, co se dítí bude, jen k Vám a k tobě pohlížíme. Protož buď šťasten miláčku – nezadej národu svému ničeho – a čeká-li pak na tebe i pronásledování a trampoty všeliké, najdeš zajisté odměnu ve svědomí svém a poněkud náhradu v tiché opět domácnosti, v upřímné lásce rodinné...*“³⁹

Zde je na místě otázka, zda Marii Riegrovou-Palackou, jež se politiky aktivně neúčastnila, avšak se zájmem, u měšťanské ženy tehdy nezvyklým,

³⁸ Tamtéž, s. 32.

³⁹ Tamtéž, s. 35.

veškeré události sledovala a komentovala, můžeme označit za „emencipistku“ nebo třeba i feministku. Myslím, že oboje můžeme vyloučit. Marie Riegrová-Palacká rozhodně nebyla feministka, ale na druhou stranu se svým smýšlením a především konáním zařadila mezi okruh žen, o nichž se pojednává v knihách zabývajících se ženskou emancipací. Jak viděla svou roli Marie Riegrová? „*Úkol ženy spatřujeme v tom, by rozuměla i sledovala i v citu pojímala myšlenkový svět doby a národa svého a dovedla býti podporou muže svého v zápasu jeho o zájmy veřejné i soukromé; - zvláště tím, aby se mu stala platnou podporou při starostech o rodinu a výchování dítek...*“⁴⁰ S touto téměř klasickou představou ženské role ve společnosti souzní i Riegrův názor na ženskou emancipaci. Známa je jeho odpověď Karolíně Světlé, která ho žádala o podpoření myšlenky založení prvního českého dívčího gymnázia, že „šťastně provdaná žena se o emancipaci nestará.“ Avšak život Marie Riegrová i Františka Ladislava Riegra dokazuje pravý opak jejich slov. Jak děti Marie Riegrové-Palacké dorůstaly, začala se postupně stále více věnovat veřejné práci a této aktivity ve prospěch chudých žen, dětí a jejich vzdělání se nikdy nevzdala. František Ladislav Rieger svou ženu v těchto snaženích všemožně podporoval a i jemu nakonec můžeme připsat velkou zásluhu o zřízení českých mateřských škol.

5.2. Práce pro národ a spolková legislativa

Dříve než Marie Riegrová zaměřila svou pozornost na dobročinné aktivity, zabývala se několika vlasteneckými projekty. Roku 1861 zorganizovala věcnou loterii ve prospěch „dcery národa“ Zdeňky Havlíčkové. Dokonce jednu dobu pomýšlela, že Zdeňku vychová ve své rodině, ale k tomu nedošlo. V roce 1863 řídila sbírku pro výstavbu chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. K úspěchu této sbírky přispěly její zkušenosti a osobní známosti, které získala při sbírkách loterie. V pozdějších letech se Riegrová veřejným projektům a oslavám spíše vyhýbala, neboť své poslání našla v práci pro chudinu.

⁴⁰ Tamtéž, s. 137.

Z těchto aktivit lze vyzorovat změnu, jež proběhla roku 1859 na poli vládnoucí politiky. Pád Bachova absolutismu přinesl novou vlnu vlastenecké a spolkové aktivity.

Během hektických událostí let 1848-1849 se objevil mimo jiné požadavek svobodného spolčování. Práva spolčovacích, shromažďovacích a petičních tvořila základní požadavek liberální opozice vůči metternichovskému systému. Tyto liberální zásady se odrážely v návrhu říšské ústavy vypracované Kroměřížským sněmem a v tzv. Stadionově ústavě z roku 1849, která však nikdy nevstoupila v platnost. V březnu roku 1849 byl vydán prozatímní spolkový zákon, který povoloval, aby nepolitické spolky vznikaly bez nutnosti schválení ze strany úřadů. Platila pouze ohlašovací povinnost, tzn. Oznámení výboru a předložení stanov 14 dní před zahájením činnosti představenému obce a okresního úřadu. Přísná omezení v oblasti spolkového života přinesl Bachův absolutismus, na spolky byl uvalen policejní dohled a spolky politické byly zakázány úplně. K zakládání rozmanitých mužských i ženských spolků výrazně přispělo vydání nového spolkového zákona z 15. 11. 1867. Říšský zákon č. 134/1867 ř. z., O právu spolčovacím⁴¹ se stal součástí prosincové ústavy z téhož roku, která zakotvovala dualismus a platila až do konce monarchie.⁴² Podmínky zakládání spolků se vracely k liberálnímu pojetí prozatímního spolkového zákona z roku 1849. Úřední povolení bylo nahrazeno pouze ohlašovací povinností na zemský politický úřad. Oznamoval se vznik spolku a předkládaly se stanovy. Úřad měl právo spolek zakázat do čtyř týdnů od oznámení. Jestliže v této lhůtě nebyl spolek zakázán, mohl se automaticky ustavit. Povinností spolku bylo odevzdání zpráv o činnosti a ohlašování shromáždění a schůzí, na které mohl okresní politický úřad vysílat dohlížitele. Na činnost spolku dohlíželo okresní hejtmánství, kterému oznamovalo každé nové představenstvo jména a adresy svých členů, předkládalo účetní a jednatelské zprávy a s předstihem 24 hodin se ohlašovala spolková shromáždění.

⁴¹ Platil pouze pro Předlitavsko.

⁴² Marek Laštovka a kol., Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990, Praha 1998. K tomuto tématu též: M. Bahenská, Počátky emancipace, s. 34, 35.

K prvním zakládaným spolkům patřily ještě před vznikem nového zákona tzv. spolky potravní, tedy dobročinné a podpůrné, obvykle zaměřené na určitou sociální nebo profesní skupinu. Vznikaly spolky pro podporování chudých studentů, vdov po učitelích nebo řemeslnících, sirotků (například Jednota paní sv. Anny založená manželými Amerlingovými). Začala se zakládat profesní sdružení (například spolek typografů, řezníků, obchodnický spolek Merkur), na ně navazovaly spolky, jež lze označit jako zájmové (především spolky zpěváků). Roku 1861 byl založen pěvecký spolek Hlahol a roku 1862 vznikl z podnětu Tyrše a Fügnera tělovýchovný spolek Sokol. Z podnětu Palackého vznikl spolek Svatobor, který se věnoval podpoře spisovatelům. Roku 1863 založil Josef Wenzig Uměleckou besedu.

Filantropie byla oblastí, v níž se – po boku svých partnerů – začaly angažovat nejprve šlechtičny. Podílely se na zakládání vrchnostenských špitálů, chudobinců a podporovaly chudá náboženská bratrstva. Tato aktivita zapustila hluboké kořeny a stala se neodmyslitelným atributem ženského hnutí po celé 19. století.

Většina prvních ženských sdruženích, která v Praze vznikla, měla dobročinný charakter. Zřejmě nejstarším spolkem tohoto typu byla jakási „Jednota ku podporování ženské umělosti“, založená roku 1813. O tomto spolku není známo nic blíže, ale zřejmě znamenal krůček žen ke společenskému uplatnění.

Dobročinnost se pro ženu z měšťanských kruhů stala opravdu jednou z několika málo příležitostí k angažovanosti na veřejnosti.

Sociální péče byla organizována převážně ženami v podpůrných, dobročinných a humanitních spolcích. Marie Riegrová-Palacká, jejíž dobročinnost zahrnovala nezvykle širokou oblast, se velkou měrou podílela na rozvoji ženských spolků.

5.3. Přetvoření Spolku sv. Ludmily

Vstup Marie Riegrové-Palacké do oblasti dobročinných aktivit je spojen s jejím příchodem do Spolku sv. Ludmily koncem roku 1864.

Spolek sv. Ludmily existoval od roku 1851 a do první poloviny šedesátých let 19. století byl jediným ženským spolkem nejen v Praze, ale v celých Čechách. Původním posláním Spolku sv. Ludmily, v čele s předsedkyní hraběnkou Kristinou Schönbornovou, byla podpora chudých vdov a vyučování chudých děvčat pletení a šití.

Ještě dříve než Riegrová-Palacká do spolku vstoupila váhala, zda založit nový spolek, nebo změnit organizaci existujícího. Do této doby spadá také její spolupráce s Vojtou Náprstkem v oblasti filantropie. Náprstek půjčoval Riegrové-Palacké své materiály, připravované k přednáškám o dobročinnosti v cizině a ona mu na oplátku opatrovala zprávy o dobročinných ústavech ve Francii a v Itálii.

Hlavním zájmem Marie Riegrové-Palacké ve Spolku sv. Ludmily byla lepší organizace návštěv chudých a zřízení průmyslové školy. V lednu 1865 se konaly u Riegrové porady, kterých se účastnili ředitel průmyslové školy Mayer, profesor Mužák, profesor Vincenc Náhlovský, doktor Gabler, Skřivan, redaktor Šimáček a Rieger. Při těchto poradách byly sepsány základní myšlenky průmyslové dívčí školy a plán předložen Spolku sv. Ludmily. Riegrová též za pomoci manžela a otce vytvořila nové stanovy spolku.

Myšlenky Riegrové se upínaly k možnostem odstranění chudoby tím, že se chudobě předejde. „*Dobročinnost jest dvojí, jedna podává almužnu, druhá hledí ji učiniti zbytečnou.*“⁴³ Riegrová si vyhradila, že vyučování musí být výhradně v češtině. Dobročinné aktivity Riegrová vždy těsně propojovala s vlasteneckým úsilím. V nových stanovách byla vytčena především pomoc opuštěným vdovám s dětmi, vyučování chudých dívek tak, aby nabyly dostatečného vzdělání umožňující jim samostatně si opatřit výdělek a péče o chudé opuštěné ženy.

Riegrová svůj úkol ve spolku pojala velice vážně a věnovala této práci téměř veškerý svůj čas. Nespokojila se se studiem knih o dobročinnosti,⁴⁴ ale

⁴³ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 47.

⁴⁴ O spolupráci s Vojtou Náprstkem ve výměně informací o dobročinných ústavech jsem již mluvila výše.

v dopise navázala kontakt se známým holandským lidumilem Suringaram.⁴⁵ Suringar poslal Riegrové některé své spisy a vybídl ji, aby se na něj nadále obracela se svými otázkami, či pochybnostmi. Riegrová-Palacká opravdu mnohokrát v dalších dopisech psala Suringarovi o dění kolem Spolku sv. Ludmily.

Pro matky chudých byly na návrh Marie Riegrové-Palacké připraveny sešity, do kterých měly ženy, jež navštěvovaly příbytky chudých, zapisovat podrobné informace o stavu rodiny.⁴⁶ Riegrová-Palacká svůj návrh na zdokonalení návštěv chudých sepsala do pojednání o chudině a úkolu ženy v pomoci těmto lidem. „*Muži starají se o zákony a cestou veřejnou domáhají se blaha obecného. Kde se jim nedaří, tu ať v lásce paní doplní a napraví nedostatky. Každá bída jest nedostatkem takovým, neb před Bohem jsme všichni bratry a sestrami a naše snížení není tedy tak veliké. V jiných zemích konají paní podobná díla lásky v míře u nás nepoznané. Při ústavu chudých u nás vyloučena zcela ruka paní, což ku př. Ve Francii nebývá. Myslím, že nemáme v Praze jediného ústavu dobročinného, kdež by paní bezprostředně se stýkaly s chudými ve příbytcích jejich. Tím vzdávají se všeho vlivu na duševní a mravní stav těchto nebohých... Navštěvovati chudé jest umění, kterému se nepřiučíme ani za měsíc ani za dva...*“⁴⁷ V těchto slovech Marie Riegrová-Palacká poukazuje na několik závažných nedostatků české dobročinnosti. Organizace péče o chudinu ze strany státu v českých zemích chyběla. Z jejích slov též vysvítá, že ženy, přestože jim byla filantropie přisouzena za pole působnosti to neměly jednoduché s účastí a realizací na dobročinných podnicích. Znatelně je v jejích slovech znát orientace na francouzské prostředí, ke kterému měla od dětství blízko. Marie Riegrová-

⁴⁵ Hendrik Suringar (1790-1872) Zasloužil se ovznik mnoha dobročinných zařízení, především se zabýval otázkou mravní nápravy trestanců v Holandsku a přičinil se o zavedení a zdokonalení samovazby v Amsterdamu a Utrechtu. Z jeho podnětu byla též zřízena polepšovna pro protestantské chlapce. Suringar působil osobně mezi chudinou. Náboženství bral jako věc srdce, což mu bylo ortodoxní protestantskou církví vytýkáno, podobně jako v českém prostředí byl za svůj přístup k náboženství napadán Bernard Bolzano.

⁴⁶ Tyto návštěvy, jež evokují práci dnešních sociálních pracovníků, měly za úkol vyšetřit, zda někdo nezneužívá možnost navštěvovat školu zdarma. Více než to, ale sloužily k poznání prostředí pražské chudiny. Vyšetřovatelky zjišťovaly krátký životopis rodiny, mravy, čistotu příbytku, zda jsou rodiče zaměstnaní, zda děti chodí, či nechodí do školy a konečně jestli si rodina zaslouží podporu. V roce 1867 bylo vykonáno více než tři tisíce návštěv u chudých.

⁴⁷ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 51.

Palacká se při vzniku průmyslové školy s velkou pravděpodobností nechala inspirovat francouzskými školami pro dívky, kde se vyučovaly praktické obory a zhotovené výrobky se prodávaly. Z výnosu prodeje se částečně pokrýval chod školy a dívky měly nárok na pravidelnou mzdu.

Spolková průmyslová škola zahájila výuku v květnu roku 1865 a nabízela dívkám řadu oborů podle jejich dovedností a zájmů: krejčovství, knihvedení a účetnictví živnostenské, počítání, grafické práce (kaligrafii a kreslení), malbu na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství a prýmkařství. Žákyněmi byly dívky, vycházející z farních škol, tedy jedenáctileté až dvanáctileté, s pomocí farářů a učitelů byly vybírány ty nejpilnější, také se bral ohled na jejich rodinnou situaci.

Zásadním úkolem průmyslové školy bylo opatřit svým žákyním práci, ale to se zároveň ukázalo nepřekonatelným problémem. Najít práci dívkám se dařilo jen v některých oborech, jako bylo šití, malba na sklo a porcelán. Bohužel myšlenka samostatně výdělečných dívek, v oborech dosud vyhrazených mužům, byla zatím příliš nová a pokroková než aby se prosadila.

Marie Riegrová-Palacká mimo vykonávání návštěv u chudých pracovala ve spolku jako sběratelka, což znamenalo obcházení vlasteneckých domácností spojených s prosbami o příspěvek pro chudé a pro spolkovou školu. Obě činnosti byly některými členkami považovány za ponižující. Veškeré tyto zkušenosti uplatnila Riegrová-Palacká později při zakládání mateřských škol.

Spory mezi staršími a mladšími členkami Spolku sv. Ludmily vedly na podzim roku 1870 k odchodu Marie Riegrové-Palacké z vedení spolku. Spolek se vrátil k dobročinné práci a význam školy postupně upadal.

Marie Riegrová po odchodu ze Spolku sv. Ludmily věnovala svou pozornost Vyšší dívčí škole⁴⁸, charitativní práci, zřizování opatroven a mateřských škol.

⁴⁸ Dne 30. října 1862 byl schválen návrh na zřízení sedmitřídní dívčí školy. Návrh na zřízení Vyšší dívčí školy vznikl z podnětu Josefa Wenziga. Ředitelem se stal dr. Vilém Gabler. Žákyně byly ve věku 11 -13 let a pocházely především z měšťanských rodin. Vyšší dívčí škola však nikdy neměla ambice poskytovat dívkám kvalifikovanou průpravu k povolání.

6. Systém předškolní výchovy v českých zemích v 19. století

Marii Riegrové-Palacké se při práci pro Spolek sv. Ludmily podařilo v pravém slova smyslu nahlédnout do života chudiny v Praze. Navštěvovala chudé ženy, vyšetřovala rodinné poměry u dívek hlásících se do průmyslové školy a při těchto cestách po temných vlhkých bytech pražské chudiny viděla především mnoho dětí vyrůstajících v nevyhovujících podmínkách bez dostatečné hygieny a výživy. Její největší ctižádostí se stala pomoc nejmenším dětem chudiny. Děti, které přežily, neboť úmrtnost při porodech vlivem řady zanedbání a nedostatečné hygieny, byla velmi vysoká, neměly podmínky ke zdravému rozvoji. Většina dětí měla již v předškolním věku opožděný duševní a tělesný vývoj, způsobený podvýživou, nedostatkem spánku a těžkou prací. Bylo obvyklé, že i malé děti v předškolním věku měly na starost například nošení vody z městských kašen. Tato situace vyplývala především z neutěšené situace těhotných žen, kojících matek a matek bez živitele. Kolem 15 % narozených dětí v českých zemích bylo nemanželských, v Praze, kde byla porodnice to dokonce bylo 41 %.⁴⁹ Marie Riegrová-Palacká navštěvovala denně až třicet chudinských bytů na Hradčanech, Malé Straně, v Holešovicích, Bubnech, na Starém Městě a v Josefově. S chudými neměla za ta léta nikdy osobní nepříjemnou zkušenost, většina žen, které navštěvovala a jimž pomáhala, neznaly její jméno a ani po něm nepátraly. Riegrová-Palacká sama se zmínila dceři, že jí říkají „černá paní“ nebo „šedivá paní“. Nejspíš kvůli prostému oblečení a později i šedivějícím vlasům.

Marie Červinková, která matku někdy doprovázela, vypráví o svých zážitcích z těchto návštěv: *„Když jsem v posledních letech chodívala někdy s matkou svoji při vyšetřování ve čtvrti Josefské, po temných točitých schodech, úzkých chodbách a průchodech, kde bylo nám ve tmě po zdi hmatati; když jsme bloudily po divných zákoutích středověké architektury i špínou páchnoucích dvorečkách; a když jsem se děsila vlhkých, zatuchlých, plesnivých děr, zejména přízemních, ve kterých bydleli lidé, tu říkala mi má matka: což pak kdybys to zde viděla před dvaceti lety! A upozorňovala mne, tu na schody, jichž staletá špína*

⁴⁹ Tato čísla uvádí Marie Neudörflová v knize „České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.“

*byla z nařízení obecního zabílena... Vše co zde vykonala policie zdravotní není ani obílením živých hrobů. Proto těžko a bolestno bylo uvěřiti tomu, co tvrdívála má matka, že stal se přece jakýsi pokrok, že tma zde byla ještě černější, přeplněné příbytky ještě plnější, bída i spustlost' ještě hroznější před pětadvaceti lety, kdy ona již obcházela po těchto uličkách a příbytcích.*⁵⁰ Riegrová-Palacká po zkušenostech s tak velkou lidskou bídou ztratila zájem literaturu, hudbu, společenské styky i politiku. Až na řídké výjimky nečetla nic jiného než spisy týkající se filantropie, chudinství a školství.

Považuji za důležité zdůraznit, že Marii Riegrové-Palacké se zdál naprosto neúčinný systém podpor chudiny závislý na pouhém podání almužny. Riegrová se snažila zavést prevenci před chudobou. V průmyslové škole se pokoušela předejít chudobě dívek jejich vyškolením v určitém oboru, čímž by se staly finančně nezávislé. Tehdejší společnost však na samostatně výdělečné ženy nebyla připravena a průmyslová škola přinesla Marii Riegrové zklamání.

Po nezdařeném podniku průmyslové školy a rozporech se staršími členkami ve Spolku sv. Ludmily, se aktivity Marie Riegrové odvíjely směrem k pomoci chudým dětem. Předškolní péčí nesledovala pouze pomoc sociálně slabým rodinám, ale vznik českých mateřských školek měl i vlastenecký podtext. V Praze přibývalo výchovných zařízení jazykově německých a Marie Riegrová se obávala „poněmčování“ českých dětí.

6.1. Historie opatroven, školek a garderií

Od druhé poloviny 18. století se objevovaly v Evropě nové výchovné instituce určené k opatrování dětí v předškolním věku. V Anglii to byly „dames schools“ posléze „infant-schools“, zařízení skotského továrníka Roberta Owena, v Belgii „garderies“, v německých zemích „Schulen der alten Mütterlein“, ve Francii „asiles“, zakládané z podnětu barona Jeana Cochina. První opatrovna v habsburské říši, „angyalkert“, „zahradu andlíčků“, vznikla zásluhou Theresy hraběnky Brunswick-Korompeové v roce 1828 v uherském Budíně. Uvedená hraběnka se zasloužila rovněž o vznik prvního dětského útulku ve Vídni. Podle

⁵⁰ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 58, 59.

dekretu studijní dvorské komise z února 1832 a následného guberniálního nařízení z 30. dubna téhož roku podléhaly tyto útulky biskupské konzistoři, nesměly přijímat děti starší pěti let a mohly být financovány pouze z dobročinných příspěvků.

Marii Riegrové se vzorem pro vznik mateřské školy staly francouzské „asiles“. Počátky předškolní výchovy ve Francii jsou spojeny se jménem protestantského kněze Fréderica Oberlina, který již od roku 1771 zakládal mateřské školy v několika obcích své farnosti ve Vosges.

V letech 1820-1837 se začaly objevovat ve velkých francouzských městech salles d'asile⁵¹, tedy mateřské školky, zakládané z podnětu Jeana Cochina. Byly určené pro děti chudých a dětem pracujících matek. V roce 1837 již ve Francii existovalo 800 mateřských školek a staraly se o přibližně 23 000 dětí⁵². Nařízením z 22. prosince toho samého roku přešly školky pod správu Ministerstva školství.

Přesto netrvalo dlouho a francouzské školky se staly předmětem kritiky. Byla jim vytýkána nedostatečná hygiena i nekvalitní výuka zapříčiněná především velkým počtem dětí ve školkách - na jednu školku připadalo 250-400 dětí. Děti měly v přeplněných místnostech jen omezenou možnost pohybu, stejně jako možnost jakékoli tvořivosti.

Stejně jako v Praze jsou mateřské školky spojeny s Marií Riegrovou-Palackou, ve Francii takovou ženou byla Marie Pape-Carpentier⁵³. Paní Pape, o níž budu více hovořit v další kapitole, usilovala o zlepšení práv dětí, zdůrazňovala důležitost předškolní výchovy a zasloužila se o vznik nového typu mateřských škol⁵⁴.

Marie Riegrová a Marie Pape-Carpentier se znaly. Není doloženo, že by se někdy setkaly osobně, ale panovala mezi nimi čilá korespondence. Riegrová sice

⁵¹ Ve Francii se pro mateřské školky nejprve používal výraz „salles d'asile“, později se vžilo pojmenování „école maternelle“.

⁵² Tato čísla uvádí Helena Volet-Jeanneret ve své knize *La femme bourgeoise à Prague*. V kapitole věnované vzniku školek ve Francii odkazuje na dílo Antoina Prosta „*Histoire de l'enseignement en France 1800-1967*“, s. 123.

⁵³ Marie Pape-Carpentier (10. 9. 1815 – 31. 8. 1878) Generální dozorkyně mateřských škol ve Francii. Napsala 36 spisů pro výchovu dětí, z nichž nejvíce vydání se dostalo spisu „*Věčné učení*“.

⁵⁴ Byla to paní Pape-Carpentier, kdo zavedl název „école maternelle“ - tedy v doslovném překladu „mateřská škola“. Do roku 1881 se používal i název salles d'asile, který ale potom vymizel.

zvolila model francouzské školky, ale respektovala národní odlišnosti a navázala na vývoj opatroven pro předškolní děti ve své vlasti.

V českých zemích vznikala zařízení pro předškolní výchovu o něco později než v ostatních zemích. Oficiální základ jim dal pokyn nejvyššího českého purkrabího Karla Chotka ze 16. května 1835, kterým vyzval krajské hejtmany a konzistoře k „založení humanitních ústavů, tak řečených opatroven dítek“.⁵⁵ Pojmenování opatrovny, z německého Bewahranstalt, ústav k opatrování, se vžilo. Některé opatrovny vznikly dokonce ještě dříve. Byla to například opatrovna v Praze Na Hrádku na Novém Městě, zřízená roku 1832 a vedená učitelem a pedagogem Janem Vlastimilem Svobodou.⁵⁶

Jan Svoboda je autorem již zmiňovaného díla „Školka“, určeného především pro učitele opatroven. Toto překvapivě moderní pojednání, představuje návod výuky a přístupu k dětem v opatrovnách. S pomocí srozumitelných a názorných příkladů Svoboda seznamuje učitele a rodiče, jak se chovat k těm nejmenším, kteří přicházejí první den do opatrovny, probírá náplň výuky nejmladších dětí po nejstarší⁵⁷ a text prokládá úsměvnými naučnými bajkami, v nichž vystupují mladá Tetka, chlapeček Dobromysl, Ctímil a Bohuslav. Svoboda se vyjadřuje i k účelu zřízení opatroven: „*Smutná zkušenost, že dítky takových rodičů, jenž mimo dům po své ruční práci jíti musí, nesčíslným jak tělesným tak duševním nebezpečenstvím podrobeny jsou, byla prvním původem založení opatrovních školek, ve kterých se dítky ode druhého do šestého roku oněch a takových rodičů, kteří pro nedostatek schopnosti nebo času dobré dítek vychování a vyučování zastávají nemohou, ode všeho tělesného a duševního zla opatruj a ke všemu dobrému povzbuzuj.*“⁵⁸ Autor též popisuje vnitřní prostory první školky, jež měly tvořit dvě prostorné místnosti, ve kterých byly po obou stranách vysoké lavičky určené k sezení. Jako vychovatelé většinou působili

⁵⁵ Milena Lenderová, *Radostné dětství?* s. 162.

⁵⁶ Jan Vlastimil Svoboda (1803-1844) Učitel a vychovatel, který při svých cestách po Rakousku a Německu poznal různé typy předškolní h zařízení pro děti od 3 do 6 let. V roce 1832 získal zkušenosti v jedné vídeňské školce, která se zaměřovala na výuku budoucích vychovatelů. Po svém návratu zakoupil dům číslo 432 v ulici Na Hrádku, kde vytvořil mateřskou školu. Svobodův spis „Školka“ byl přeložen do polštiny, dánštiny a ruštiny.

⁵⁷ Děti se přijímaly od věku dvou let do pěti let.

⁵⁸ Jan Svoboda, *Školka*, s. 11.

muži. Ženy se v opatrovnách objevovaly jen sporadicky, spíše jako pěstounky nebo pomocnice svých manželů. Svoboda k tomu dodává: „*K opatrování a vyučování dítek ustanoví se ve vzorné školce cvičný a zkušební učitel se svou manželkou, kteří ale mohou obstarávat nejvíce 150 dítek. Při větším množství dítek ustanovuje se pomocník, který se s menšími dítkami ve druhém oddělení zabavuje. K čištění, topení a jiným potřebám drží si učitelka děvečku.*“⁵⁹

Mimo opatrovny Na Hrádku, byla v Praze ještě opatrovna na Hradčanech, v Brně (německá) a v Plzni (zde vznikla z podnětu purkmistra Martina Kopeckého a vlasteneckého profesora Josefa Vojtěcha Sedláčka). Opatrovnou Na Hrádku se inspirovala i pražská židovská obec, která se roku 1835 zasloužila o otevření zařízení pro židovské děti.

Zřejmě jen málokdo z učitelů se inspiroval Svobodovým dílem, neboť výchova v opatrovnách téměř kopírovala vyučování v elementárních školách, dokonce včetně pololetních zkoušek.⁶⁰

Kdo se později naopak velice inspiroval Svobodovým dílem, byla Marie Riegrová-Palacká, neboť její mateřské školy jsou víceméně propojením vzoru francouzského s pojetím Svobodovým.

Ještě dříve než vyšlo pojednání Jana Svobody „Školka“ (rok 1839), představil v roce 1835 František Jan Mošner ve spisku „Pěstounka“ model přiměřeně vzdělané vychovatelky, vedoucí děti k národnímu uvědomění.⁶¹ V jeho spisku je vidět vliv Komenského i Pestalozziho.⁶² Výchovné a vyučovací metody jsou brány od jednoduššího ke složitějšímu, důraz je kladen na názornost, přiměřenost, důslednost a výuku správného mluvení. V tomto pojetí výuky se Mošner shoduje s dílem Svobodovým. V době opatroven s mužskými vychovateli Mošner považuje povolání pěstounky za vhodné spíše pro ženy:

⁵⁹ Tamtéž, s. 12.

⁶⁰ Milena Lenderová, *Radostné dětství?* s. 162.

⁶¹ Zcela samozřejmě, je Mošnerův model pěstounky neslučitelný s manželstvím. Celibát učitelek, nejen mateřských škol, zrušilo až československé revoluční Národní shromáždění v roce 1919.

⁶² Jan Jindřich Pestalozzi (1746-1827) Švýcarský pedagog, spolupracoval s F.E. Fellenbergem (1771-1844), který zřídil v Hofwylu ústav pro opuštěné děti; s ústavem byla spojena škola zemědělská, mateřská škola, reálka a seminář učitelský. Hofwyl nabyl světové pověsti, sám car Alexandr jej navštívil.

Fellenberg pohnul Pestalozziho, aby svůj ústav z Burgdorfu přeložil do Hofwylu a vedl pedagogickou stránku ústavů, kdežto Fellenbergovi zůstala stránka hospodářská. Staří přátelé se však rozešli kvůli neshodám.

*„Útlé dítky spíše k ženské nežli k mužskému celým srdcem přilnou, anžto ženský obličej, hlas a celá přirozenost jest jim bližší...“*⁶³ Mošner dokonce požadoval zřízení kurzů pro pěstounky, které by zajistily správnou výchovu dětí v předškolním věku, výchovu v národním duchu a nabídku vhodné profese pro ženy. Na takové zařízení si ženy v Praze počkaly až do roku 1873.

Pěstounkou odmítl Mošner systém jenž v zařízeních pro děti předškolního věku kopíroval školní vyučování. Podobný názor šířil především pruský pedagog Friedrich Fröbel, propagátor výchovy hrou a zakladatel německých „zahrádek“ pro děti od tří do šesti let – první vznikla v červnu 1840 v lázeňském městě Blankenburgu.

Péče o děti předškolního věku otevřela nové pole působnosti ženským církevním řádům, jejichž příslušnice se zaměřily na různá odvětví pedagogické činnosti. Církevní řády respektovaly požadavek dobročinnosti, takže zařízení určená malým dětem byla pro nezámožné rodiče jistě přitažlivá. V letech 1848 – 1918 postupně provozovaly některé ženské církevní řády v Čechách téměř sto dětských opatroven, šestnáct jeslí a třicet školek, případně mateřských škol. Prvenství v této činnosti získaly sestry de Notre Dame.⁶⁴ Milena Lenderová, která blíže zkoumala „Notrdamkami“ obnovenou opatrovnu v Hradci Králové za rok 1862 zjistila, že ze 167 dětí platilo školné pouze 64. Děti, které neplatily školné byly většinou z rodin ševců, nádeníků a krejčích.⁶⁵

Roku 1864 byla v Praze ve Spálené ulici v rámci soukromého vzdělávacího ústavu založena podle Fröblova vzoru první „zahrádka“. Jak už bylo řečeno Fröbel se stavěl proti „školskému způsobu“ výchovy v opatrovnách, ale ten byl definitivně vyloučen až ministerským výnosem z 22. června 1872 číslo 4 771. Uvedenému výnosu předcházela „Hasnerův zákon“, který ústavy poskytující předškolní péči zahrnul do školní zákonné normy, aniž je prohlásil za povinné. Současně inicioval vznik mateřských škol jako škol cvičných při dívčích pedagogiích, jak při státních, tak při soukromých. Na základě tohoto

⁶³ Milena Lenderová, *Radostné dětství?* s. 164.

⁶⁴ Tamtéž, s. 165.

⁶⁵ Tamtéž.

zákona vznikaly mateřské školy i v dalších českých městech. Spadaly pod ředitelství obecných škol, byly bezplatné a tím pádem se zvyšoval zájem o ně.

7. Na cestě ke zřízení první české mateřské školky v Praze

Na potřebu zakládání předškolních zařízení pro děti upozorňoval ve svých přednáškách také Vojta Náprstek, který informoval Marii Riegrovou-Palackou o dobročinných ústavech v Anglii. Marie Riegrová-Palacká studovala otázku školek a jeslí pro děti již od 50. let. Zнала francouzské, německé i holandské práce zabývající se dobročinností a obecně sociálními problémy. Na počátku roku 1866 se Riegrová-Palacká obrátila v dopise opět na holandského pedagoga Henrika Suringara. V té době se totiž město Praha rozhodlo zřídit opatrovnu⁶⁶ v klášteře u sv. Jakuba a jednalo se o zajištění pomoci ze strany Spolku sv. Ludmily. Riegrová-Palacká, jejíž postavení ve spolku bylo stále více problematictější měla obavy z angažovanosti spolku na mnoha aktivitách zároveň. Uvažovala o zřízení zcela zvláštního spolku a prosila Suringara o bližší zprávy ohledně ženských dobročinných spolků, pečujících o opatrovny v zahraničí. Suringar odpověděl: *„Má dlouhá zkušenost vždy více a více mne učí, že jest jen jediná cesta, abychom opravdu prospěli chudým: abychom pomáhali právě jen těm, kteří toho zasluhují, abychom je učinili lepšími, abychom je zvolna povznesli v jich vlastních očích, a ta cesta jest: starati se o jejich děti. Ne ve věku, kdy tyto mohou vstoupiti do školy průmyslové – o ne, to je příliš pozdě. Otevřte školky pro dítky – dvě, tři, více, jestli Vaše prostředky to dovolují.“*⁶⁷

Sbor obecních starších města Prahy schválil již 28. března 1866 návrh vzniku nové opatrovny, ale kvůli válečným událostem teprve 13. srpna 1867 se Městská rada usnesla zřídit opatrovnu U Sv. Jakuba. Rozpočet a plán předložený Městské radě 2. září 1867 počítal se zřízením opatrovny podle vzoru dětských Fröblových „zahrádek“. Školní odbor zvolil menší organizační komitét, který měl dále dohlédnout na vnitřní zařízení opatrovny. Členem komitétu byl mimo jiné i Josef Wenzig.⁶⁸ Referent komitétu František Tesař vypracoval zprávu, která v předškolní výuce upouštěla od školního vyučování. Ve zprávě se doporučovalo, aby Městská rada ustanovila jednoho učitele, jednoho podučitele,

⁶⁶ Prameny a literatura 19. století paralelně uvádí pro předškolní zařízení názvy „opatrovna“, „školka“, „zahrádka“ i „asil“.

⁶⁷ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 68.

⁶⁸ Dalšími členy organizačního komitétu byli Alois Weit a František Tesař.

dvě pomocnice a dvě opatrovnice, jež měly být pokud možno manželkami učitelů. Učitelé ve výuce měli postupovat podle návodu daném v díle Jana Svobody „Školka“. Tato opatrovna se měla stát vzorem pro další opatrovny, založené později.

Je zřejmé, že ačkoli organizační komitét Městské rady respektoval výuku přiměřenou předškolním dětem, nejednalo se o zařízení dobročinné a ženy jako vychovatelky byly opět vyloučeny. Ženám měla připadnout pouze úloha chův, ke které nebylo zapotřebí pedagogického vzdělání.

Školní odbor již přijal zprávu Františka Tesaře a Městská rada měla rozhodnou o vzniku opatrovny, když se do celé věci vložila Marie Riegrová-Palacká.

Marie Riegrová-Palacká na jaře 1867 navštívila spolu se svým manželem a otcem Světovou výstavu v Paříži. Zatímco oba muži využili dvanáctidenní pobyt především k setkání s domácími politiky a mluvčími polského exilu, Marie Riegrová-Palacká putovala po pařížských dobročinných ústavech, nebo na výstavě procházela část expozice věnovanou problémům francouzského vzdělávacího systému, včetně předškolních zařízení. Marii Riegrové-Palacké, která už průmyslovou školu tvořila podle francouzského vzoru, se i francouzská předškolní výchova zdála vhodnější k napodobení, než třeba opatrovny anglické či německé.

Po návratu do Čech se Marie Riegrová-Palacká nespokojila s přivezeným materiálem, pojednávajícím o opatrovnách a rozhodla se navázat kontakt se ženou, jejíž jméno znala z oblasti francouzské filantropie, aniž si uvědomila o jak významnou ženu s politickým vlivem se jedná. Marie Riegrová-Palacká napsala paní Hortensii Cornu⁶⁹ hned v září roku 1867, žádajíc o radu ve věci zlepšení dobročinných zařízení v Praze s přihlédnutím k francouzskému vzoru. Prosila o podrobné zprávy týkající se francouzských opatroven, úloze ženských

⁶⁹ Hortensie Cornu, žena francouzského malíře, byla dávnou družkou z dětství císaře Napoleona III. O paní Cornu se v Paříži říkalo, že je první mocí říše: *c'est le premier pouvoir de l'empire*. Paní Cornu měla v Paříži velký vliv i vážnost. V oblasti filantropie ji Marie Riegrová znala jako členku ústředního komitétu dámského, jenž propojoval všechny ženské spolky, které pečovaly o opatrovny. Paní Cornu byla též jmenována císařem do komise, která měla posuzovat na výstavě oddělení věnované francouzskému vzdělávacímu systému.

spolků ve Francii, dále o stanovy těchto spolků, ministerské dekrety, předpisy, úřední řády a plány místností.

Marie Riegrová-Palacká si musela pospíšet, chtěla-li zvrátit rozhodnutí organizačního komitétu v Praze, který se stále více přikláněl k systému Fröblových zahrádek. Odpověď paní Cornu byla neobvykle rychlá, protože již 23. září předložila Marie Riegrová požadované dokumenty i s popisem francouzských opatroven starostovi Prahy Bělskému.

Marie Riegrová-Palacká se odmítala spokojit s Fröblovou „zahrádkou“, která přebírala péči o děti jen na několik málo hodin denně. Ona usilovala o dobročinné zařízení pro děti chudých rodičů, které by takovým dětem poskytovalo celodenní péči pod dohledem ženy, zdravou výživu i čisté oblečení. Tato opatření souvisela především s hygienou, která v příbytcích chudiny byla důvodem velké úmrtnosti dětí. Požadovala pro opatrovny ustavení řídicích pěstounek. Riegrová svůj postoj k ženám – vychovatelkám vysvětluje v jednom z dopisů paní Cornu: „*Chtěla jsem vyrvati hlavní péči o zřízení opatroven z ruky mužů, aby také naše pohlaví mělo šťastnou příležitost dokázati svou lásku a svou obětavost pro dobro obecné, pro blaho třídy dělnické a to ve věci, jež tak z blízka se dotýká srdce ženy a matky.*“⁷⁰ Riegrová-Palacká se nezabývá otázkou emancipace, ale úlohu vychovatelek vidí ve zcela praktických důvodech, spočívajících v lepší dispozici žen k výchově malých dětí. Ostatně nepřipisují muži od pradávna ženě místo v rodině a v péči o děti? Argumentuje také vyučováním dívek na obecných školách v Paříži, kde je výuka svěřena výhradně ženským učitelkám.

Marie Riegrová-Palacká znala dosavadní směry ve výchově předškolních dětí a dokonce v roce 1868 uveřejnila ve Světozoru číslo 5 článek, nazvaný „Podstatné rozdíly opatroven německých a francouzských.“ Proč tedy odmítala Fröblovu německé „zahrádky“, přestože uznávala, že mohou být dětem velmi prospěšné?

⁷⁰ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 71.

Friedrich Fröbel založil dětské „zahrádky“ v roce 1837 v Durinsku v Blankenburgu poblíž Rudolstadt. Fröbel se soustředil na matky ze středních vrstev a na jejich potřebu odpočinout si na dvě až tři hodiny denně od dětí. Zahrádky tedy byly určeny zámožnějším rodinám, kde školka měla jen doplnit rodinné vychování o tělocvičné hry spojené se zpěvem a tzv. „zaměstnávací“ hry, při kterých se děti učily důmyslným ručním pracem. Fröbelovy zahrádky si získaly příznivce v řadě zemí, ale české děti potřebovaly celodenní péči, protože jejich matky pracovaly obvykle 14 až 16 hodin denně. V německém systému školek navíc působili hlavně muži, což se Riegrová-Palacká rozhodla v mateřských školách změnit.

Naproti tomu školky francouzské mají svůj původ v dobročinnosti, neboť po celý den pečovaly o děti pracujících matek. Nejchudším dětem tato zařízení poskytovala s pomocí komitétů dam zdarma jídlo a ošacení. Riegrová-Palacká nakonec zvolila kompromis mezi francouzským a českým vzorem: *„Zavedení metody této s použitím školky Svobodovy v literních základech osvědčí se bohdá blahodárným chudé mládeži města našeho.“*⁷¹

Návrhy, předložené Marií Riegrovou-Palackou pražské Městské radě směřovaly k tomu, aby se vybraly dvě kandidátky, které by poznaly nejprve opatrovny v českém prostředí a následně byly vyslány do Pařížského kurzu pro učitelky. Hortensie Cornu za tímto účelem odkázala Riegrovou na ředitelku kurzu v Paříži Marii Pape-Carpentier.

Marie Pape-Carpentier jak již bylo řečeno je autorkou mnoha pedagogických spisů, ale i básničkou. V roce 1841 byly uveřejněny některé její básně, jimiž si získala ocenění vědeckého kongresu i řadu přátel. Stala se širitelkou nové vyučovací metody na základě názorného vyučování. Marie Pape-Carpentier nejprve působila jako ředitelka „asilu“ v Le Mans. Změna v jejím životě nastala po vydání dvou pedagogických spisů pařížským knihkupectvím Hachette v roce 1846.⁷² Následně byla Marie Pape-Carpentier povolána do Paříže, aby se ujala řízení kurzu pro učitelky a vedení vzorného asilu. Získala

⁷¹ Tamtéž, s. 73.

⁷² Jednalo se o spisy: „Enseignement pratique dans les salles d'asile“ a „Conseils sur la direction des salles d'asile“. Tedy „Praktická výuka v asilech“ a „Rady pro řízení asilů.“

podporu sestřenice ministra školství Julie Malletové, jež působila v pařížském Komitétu dam pečujícím o opuštěné děti. Komitét právě tehdy uvažoval o zřízení semináře pro budoucí učitelky mateřských škol. Do té doby učitelkám postačovalo, když byly „mravné“ a na jejich širší vzdělání se nekladl nárok. Julie Malletová najala v ulici sv. Pavla v Paříži dva pokoje, kde vznikla první „Škola vzorná pro útulny dětské“. V roce 1861 byla škola přeložena do domu číslo 10 v ulici Voršilek, kde fungovala až do roku 1880.

Roku 1867 v době Světové výstavy byla Marie Pape-Carpentier vyzvána, aby promluvila k učitelům o „názorném učení“. Přednášky se konaly na Sorbonně a první z nich se účastnil i ministr školství a jeden člen francouzské akademie. Není ovšem doloženo, že by se přednášek zúčastnila i Marie Riegrová, která v té době pobývala v Paříži. Marie Pape-Carpentier ve svých přednáškách vyzvala učitele, aby *„zanechali duchamorného učení z knih na z paměť a aby zaváděli výklady jasné, živé, dětem srozumitelné, aby opírali výklady o své předměty skutečné nebo vyobrazené, na něž mládeži nazíráti jest“*.⁷³

Marie Pape-Carpentier odpověděla Marii Riegrové-Palacké, vyjadřujíc veškerou svou podporu a ochotu pomoci vzniku mateřských škol v Praze. Zbývalo přesvědčit pražskou Městskou radu.

Z reakce Marie Riegrové-Palacké vyplývá, že získala podporu pro svou představu opatrovny, ale mnozí stále bránili tomu, svěřit vedení školky do ženských rukou. Na tomto místě zasáhl František Ladislav Rieger, kterému se podařilo ve spolupráci s Vojtu Náprstkem přesvědčit Městskou radu v Praze, aby přijala koncepci předškolní výchovy, kterou vypracovala jeho žena.⁷⁴ Na poradě organizačního komitétu konané 21. října 1867 bylo tedy dohodnuto svěřit řízení opatrovny ženám, vyslat dvě kandidátky do pařížského kurzu a zřídit v opatrovně dvě oddělení podle stáří dětí. Chudým dětem měla být v poledne podána strava, veškerá péče a dohled nad opatrovnou měl být svěřen dámskému komitétu, jehož předsedou se měl stát člen obecních starších, seznámený s otázkami předškolní

⁷³ Barbora Ledvinková, *Nástin vývoje opatroven, školek a mateřských škol*, Praha 1887.

⁷⁴ Marie Riegrová-Palacká upomíná v jednom z dopisů manžela na jeho slib pomoci v záležitosti vzniku nové opatrovny. Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 78. Městská rada zvolila 16. října 1867 nový organizační komitét a ve chůzi tohoto odboru 21. října Rieger zastával hlavní zásady zřízení opatrovny podle francouzského vzoru.

výchovy. Tyto návrhy organizačního komitétu byly předloženy na schůzi městské rady 19. listopadu. Vše bylo schváleno, ale městská rada zamítla vyslání kandidátek do Paříže kvůli přílišným výlohám.

Marie Riegrová-Palacká se s vyloučením základního bodu ve zřízení opatrovny nemínila smířit. Podpořena zájmem francouzských paní, Hortensií Cornu a Marií Pape-Carpentier, podala Marie Riegrová 23. prosince 1867 žádost k Městské radě, ve které dokazovala nutnost kvalifikovaného vzdělání budoucích „pěstounek“. Uvádí též, že přijetí kandidátek do francouzského kurzu spojeného s internátem je již zaručeno díky laskavosti Marie Pape-Carpentier.

Při této příležitosti mohla Marie Riegrová-Palacká jen děkovat svému jménu a původu, neboť její žádost, s velkou podporou Františka Ladislava Riegra, byla kladně vyřízena. Odpověď městské rady na vyřízení žádosti z 23. prosince byla adresována Riegrovi. „*Vaše Blahorodí, Po návrhu odboru školního usnesla se rada městská na tom, že vyšle nákladem obecním do Paříže dvě kandidátky za tím účelem, aby v tamnějším kurzu ku vzdělávání učitelek pro opatrovny získaly sobě v oboru tomto theoretické a i praktické vědomosti, jichž by pak při nově zřízené zdejší opatrovně zužitkovaly.*“⁷⁵ Městská rada vypsala na místa kandidátek veřejný konkurs. Byl zvolen zvláštní komitét, který měl vybrat dvě nejzpůsobilejší dívky pro pařížský kurz. Komise se skládala z městských radních Aloise Weita a Josefa Wenziga, z obecního staršího Františka Tesaře, Václava Nyklese, ředitele Vyšší dívčí školy Viléma Gablera a samozřejmě nechyběl František Ladislav Rieger. Na kandidátky se kladly poměrně vysoké nároky: měly prokázat všeobecné vzdělání, vhodnou povahu, znalost zpěvu a tělocviku, dále se předpokládala zkušenost s vyučováním dětí, věk mezi dvaceti a třiceti lety, pevné zdraví a znalost českého i francouzského jazyka. Městská rada doporučila, aby komise hleděla spíše na „*přirozené vlohy a přirozený dar uměti zacházeti s dětmi laskavě, setrně a něžně, než na písemná svědectví, kteráž kandidátky předloží.*“⁷⁶

⁷⁵ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 13, inv. č. 513.

⁷⁶ Tamtéž.

Ze šestnácti uchazeček byly vybrány Barbora Ledvinková a Marie Müllerová. Barbora Ledvinková⁷⁷ zahájila školní docházku v Amerlingově Budči, později navštěvovala soukromý dívčí ústav Svatavy Amerlingové. V roce 1857 dokončila dvouroční učitelský kurz⁷⁸ a o rok později složila zkoušky z ručních prací a francouzštiny. Deset let působila jako soukromá učitelka v ústavu slečny Štěpánkové a v rodině obchodníka Rolla. Marie Müllerová, přítelkyně Barbory, byla též absolventkou dvouletého učitelského kurzu na německé škole.

⁷⁷ Barbora Ledvinková (1840-1922) Po návratu z pařížského kurzu jí bylo svěřeno řízení první české mateřské školky U Sv. Jakuba. Od roku 1874 vyučovala v českém kurzu „Ku vzdělání pěstounek mateřských škol“, který byl zřízen při C. k. Státním ústavu učitelek v Praze. Je autorkou spisu, pojednávajícím o historii opatroven a školek.

⁷⁸ Kurz absolvovala na německé normální škole pro dívky, neboť podobná česká škola ještě neexistovala.

8. V pařížském kurzu

Konečně 14. února 1868 se obě kandidátky vydaly přes Mnichov a Štrasburk, jejichž pamětihodnostem věnovaly vždy jeden den, do Paříže. Po příjezdu na pařížské nádraží je odvezl omnibus do domu číslo 10 ve Voršilské ulici, kde jim domovník přidělil pokoj. Od svého příjezdu do Paříže obě dívky pravidelně a podrobně informovaly Marii Riegrovou-Palackou o dění v kurzu i o svých osobních zážitcích z francouzské metropole.

S Marií Pape-Carpentier se dívky setkaly odpoledne po svém příjezdu a rozhovor se převážně točil kolem osoby Marie Riegrové-Palacké. Dívky měly do zahájení kurzu několik volných dní, které využily k seznámení s opatrnou, přidělenou ke škole a neboť přijely právě v době postu neminuly je ani masopustní radovánky. Barbora Ledvinková psala Marii Riegrové do Prahy, že *„Včera, totiž v masopustní úterý nebyla žádná škola, ale večer dala paní Pape vyprázdniti školní síň, kdež jsme se tancem, hudbou a zpěvem do 11 hodin bavily. I paní Carpentier přednášela jednu ze svých básní a dítky její totiž syn a dvě dcery, jakož i některé ze slečen byly oblečeny co maškary.“*⁷⁹ Barbora Ledvinková si zřejmě nebyla jistá, jak Marie Riegrová-Palacká, která se podobným radovánkám spíše vyhýbala, její sdělení přijme. Proto hned na ospravedlnění své a také paní Marie Pape-Carpentier dodává: *„Dnes však v popeleční středu jsme byly dvě hodiny v kostele u sv. Jakuba a smyly jsme všechny hříchy, paní Pape s námi.“*⁸⁰

Dívky neopomněly ani romantické procházky Paříží a než začal kurz, navštívily Louvre, Invalidovnu, Pantheon, place de la Bastille a jeden z nejstarších pařížských kostelů St. Sulpiz.

Marie Müllerová se raději o masopustním veselí vůbec nezmínila a prozívatelně psala Marii Riegrové-Palacké až v polovině března, kdy již byl kurz v plném proudu. V kurzu bylo celkem čtyřicet kandidátek, z nich dvacet-tři bydlelo společně s Marií a Barborou v internátu, ostatní měly zajištěné své

⁷⁹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové) a kart. č. 8, inv. č. 549 (dopisy od Barbory Ledvinkové).

⁸⁰ Tamtéž.

bydlení ve městě. Nejstarší kandidátce bylo čtyřicet let a nejmladší devatenáct. Dívky do kurzu přicházely nejen z rozličných francouzských departmentů, ale též ze Švýcarska, Korsiky a jedna dokonce z řeckých Athén.

Vyučovací předměty zahrnovaly náboženství, přírodopis, zeměpis, kreslení, matematiku, pedagogiku, kosmografii, zpěv a fonomimiku.⁸¹ Vyučovalo se samozřejmě ve francouzštině a dívky musely do nejmenších podrobností znát zeměpis Francie. Výuka probíhala každý den s výjimkou neděle a teorii vždy střídala praxe v přidělené školce. Dívky tak měly každý den čtyři hodiny výuky odborných předmětů a čtyři hodiny praxe v opatrovně. Den byl přesně rozdělen podle hodin a dívky v internátu měly i přísně, na půl desátou večer, stanovenou večerku. Volno bylo jen ve čtvrtek odpoledne a v neděli.

Marii a Barboře zpočátku dělala problém francouzština, hlavně obtížná terminologie odborných předmětů. Dívky však byly školou i výukou nadšeny a jen několik drobných nepříjemností kalilo celkový dobrý dojem. Kamenem úrazu byl již zmíněný francouzský zeměpis „*těší nás učení velmi, až na to, že musíme vědět ve Francii kdejaký kout a odříkávat později zeměpis bez mapy*“.⁸² Zcela novým oborem byla fonomimika, vyučovaná panem Grosseliem. Marie Müllerová v dopise vyzdvihuje její prospěšnost jak pro děti hluchoněmé, tak pro děti, které se začínají učit číst. Jejich vyučující Grosselin byl pro svůj předmět velice zapálen a ani nepostřehl, že některé žáčky jeho rychlý výklad sotva stíhají. Marie si stěžuje, že „*p. Grosselin přednáší náramně rychle a bere toho příliš mnoho najednou i dnes např. opakoval celou abecedu, ukazoval všechny pohyby pro rozlušťování a celou stenografii*“.⁸³

Volné dny Marie s Barborou často trávily s dcerami paní Pape. Vyšly si do pařížské botanické zahrady nebo na místní trhy, kde se marně pokoušely zjistit tajemství pěstování žampionů, „*nedověděly jsme se skoro ničeho, je to prý tajemství těch lidí, kteří je pěstují*“.⁸⁴

⁸¹ Fonomimika – pracuje s piktogramy

⁸² ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové)

⁸³ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 6, inv. č. 249 (dopisy od Marie Müllerové)

⁸⁴ Tamtéž.

Nakonec ovšem největším nedostatkem v pařížském kurzu pro dívky z Čech nebyla složitá terminologie, zeměpis nebo rychlé tempo výuky, nýbrž nemožnost celý týden si mezi sebou pořádně popovídat, kromě neděle, „*a to je pro nás velikou obětí*“.⁸⁵

Zatímco Marie se ve svých dopisech Riegrové-Palacké věnovala odborné stránce pobytu, to jest výuce samotné, Barbora Ledvinková informuje o kvalitě bydlení, stravě a podobných všedních událostech.

Pokud vůbec měla Marie Riegrová-Palacká nějaké obavy o mravnost dívek v Paříži, Barbora Ledvinková je ve svých dopisech zcela rozptýlila. Řád panující ve škole a v internátu byl velice přísný. Barbora Ledvinková dokonce zdůrazňovala, že od počátku kurzu žijí jako „jeptišky.“ Není se co divit, v domě byl stále klášter, který údajně kdysi obývala milenka Ludvíka XIV. Dívky spaly ve společné ložnici na železných postelích a dveřích pokoje bylo napsáno: „*Il est défendu d'entrer dans le dortoir pendant la journée*“, tedy: je zakázáno vstupovat do ložnice během dne. Každý den se vstávalo v šest hodin. V osm hodin se pila čokoláda a ve dvanáct se podával oběd, což byla většinou polévka s chlebem, ryba a čočka nebo boby. Zcela ve stylu francouzského stravování se nezapomínalo ani na dezert, tvořený jablkem či fíky. Další jídlo následovalo v pět hodin odpoledne a opět to byla polévka, poté rýžová či bramborová kaše. Kromě ryb se jídelníček zřejmě příliš nelišil od českých stravovacích návyků, nebo si alespoň dívky nestěžovaly. Neopominutelnou složkou denního rozvrhu byla večer návštěva kázání. Ke konci postního období chodily dívky na mši místo třikrát v týdnu, každý den.

Po několika měsících v Paříži dolehla na Barboru Ledvinkovu a Marii Müllerovou nečekaná starost. Městská rada poslala do školy peníze jen do 18. června 1868, což znamenalo, že dívky by nemohly ukončit kurz závěrečnými zkouškami a celá námaha by tak přišla nazmar. Barboru Ledvinkou tato záležitost velmi nemile zaskočila a psala Marii Riegrové-Palacké: „*...ujišťujeme Vás, kdybychom měly prostředků, že bychom vzdor městské radě tu zůstaly, která lakotí tam, kde by se měla štědrější okázat a uděluje, kde toho ani někdy*

⁸⁵ Tamtéž.

zapotřebí není.“⁸⁶ Z těchto slov zaznívá oprávněné rozhořčení nad liknavostí úřadů a neochotou podpořit ve větší míře vzdělanost žen.

Obavy z předčasného opuštění kurzy se naštěstí nevyplnily. Obě dívky informovaly v polovině července 1868 Marii Riegrovou-Palackou o zdárném zakončení kurzu a vykonání zkoušek. Závěrečné zkoušky se konaly na pařížské radnici a české kandidátky patřily mezi nejlepší. Marie Müllerová k tomu podotýká, že ze 46 kandidátek u zkoušky propadlo 18 Francouzek. Absolventky kurzu dostaly diplom s potvrzením samotné pařížské Sorbonny.

Barbora Ledvinková i Marie Müllerová se ještě před odjezdem z Paříže setkaly s Hortensií Cornu, která je pozvala do Versailles a doporučila jim k navštívení nejlepší pařížské opatrovny. Na prozkoumání opatroven jim však zbývaly už jen čtyři dny. Odjezd z Paříže byl stanoven a podle instrukcí pražské městské rady se měly dívky ještě poučit v německých opatrovnách ve Frankfurtu nad Mohanem, Berlíně a Drážďanech. Barbora s Marií se jen těžko loučily s Paříží, Marií Pape-Carpentier a dalšími přáteli, ale očekávala je „jejich milá Praha“ a samozřejmě především otevření první české mateřské školky.

Cesta do Prahy i s návštěvami německých opatroven trvala sedmnáct dní a 16. srpna psala již Marie Müllerová Riegrové-Palacké ze svého pražského bytu v Růžové ulici.

⁸⁶ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, korespondence osobní, kart. č. 5, inv. č. 232 (dopisy od Barbory Ledvinkové).

9. Otevření mateřské školky U Sv. Jakuba a Komitét dam

Zdálo se, že vše bylo připraveno pro otevření mateřské školky U Sv. Jakuba. Kvalifikované učitelky se navrátily z Paříže, prosadila se předškolní výchova podle francouzského vzoru, prostory v místnostech kláštera U Sv. Jakuba byly zajištěny, ale ještě zbývalo mnoho rozmanitých organizačních nesnází.

Dne 5. září 1868 se konala v klášteře sv. Jakuba schůze zvláštní komise, tvořené farářem Nyklesem, panem Weitem, adjunktem plynárny Krostou, stavitelem Starým, inspektorem vodárny Novákem, zahradníkem Lamblem, inženýrem stavebního úřadu a oběma učitelkami Barborou Ledvinkovou a Marií Müllerovou. Komise jednala o stavebních úpravách v prostorách přidělených školce. Nevyřešila se otázka kuchyně, tolik potřebná pro dobročinné zařízení, ale nakonec bylo dohodnuto, že se vaření ujme někdo mimo školku a každý den tam polévku dopraví. Komora na dříví se měla přestavět na koupelnu, což obě učitelky přijaly s velkým vděkem. Ve školce se měly zbudovat tři oddělení, z toho dvě ve velkém sálu. Aby malé děti ve velké místnosti nerušily ty větší, byla staviteli přislíbena opona na přepažení.

Také obě budoucí učitelky měly několik připomínek směřovaných na Marii Riegrovou-Palackou, která byla duší celého dění. Při pročitání plánů mateřské školky narazily jak Barbora, tak Marie na několik nesrovnalostí. Barbora Ledvinková psala Marii Riegrové-Palacké, že v plánu není ani slova o prázdninách pro pěstounky. „*Je velmi potřebno, aby pěstounka, jižto úloha jest ustavičně mluvíti a zpívati měla ročně aspoň měsíc odpočinku, by nabyla nových sil.*“⁸⁷ Zároveň Barbora podotýká, že tak je to zřízeno v pařížských opatrovnách. Není známa reakce Riegrové-Palacké na tento dopis, ale české mateřské školky opravdu fungovaly celoročně pouze s omezeným provozem v srpnu a září. Marie Müllerová ve své žádosti na Marii Riegrovou-Palackou též poukazovala na francouzský vzor. Od počátku bylo jasné, že řídicí pěstounkou se stane Barbora Ledvinková, můžeme se jen dohadovat, jak to asi působilo na Marii, která měla

⁸⁷ Tamtéž.

stejnou kvalifikaci i vzdělání. Marie Müllerová otevřela otázku pracovní doby. Příliš se jí nelíbilo, že by měla ve školce být až do šesti hodin do večera, jak to plánovala Riegrová-Palacká. Slečna Müllerová dokonce prosila Riegrovou-Palackou, aby směla končit už ve čtyři hodiny, jak se to děje v Paříži, protože si potřebuje přivydělat a slečna Ledvinková dostane o 50 zlatých ročně víc než ona.⁸⁸ Z jejího dalšího dopisu vysvětluje reakce Marie Riegrové-Palacké, jež jí doporučila, aby se „mimo školku o nic jiného nestarala.“ Marii Müllerovou zcela určitě mrzela předešlá žádost o kratší úvazek ve školce a přiznává se Riegrové-Palacké, že to chtěla jen kvůli dluhu 70 zlatých. Peníze dlužila bratrovi, jenž jí je půjčil na cestu do Paříže, ale nežádal po ní brzké splacení, proto se nakonec smířila s plánovaným rozvrhem a uznala, že přidělená gáže jí dobře vystačuje.

Konečně první česká mateřská školka podle francouzského vzoru byla slavnostně otevřena 1. ledna 1869 v místnostech kláštera U Sv. Jakuba na Starém Městě pražském. Dne 19. ledna ji vysvětil kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu. Inspirace Komenským v názvu „škola mateřská“⁸⁹ je zřejmá, ale byl to s velkou pravděpodobností první ústav v Čechách, který tento název používal. Městská rada poskytla finanční zajištění pro úpravu prostor školky, zejména se tak stalo díky starostovi doktoru Kludym, který také sestavil první komitét dam.

Správu a dozor na mateřskou školku vykonávala pražská obec, která k tomu ustanovila jednoho svého člena. Tímto pedagogickým dozorcem byl od počátku farář Václav Nykles. Zdravotní dohled nad školkou příslušel okresnímu lékaři, který konal prohlídky každý týden. Ustanovený Komitét dam dohlížel na finanční zajištění mateřské školy, především se staral o sbírání darů na stravování a ošacení, které chudé děti dostávaly zdarma. V čele Komitétu dam, později přejmenovaném na Výbor paní pro městské školy a opatrovny, stála Marie Riegrová-Palacká.⁹⁰

⁸⁸ Plat řídící pěstounky byl ustaven na 350 zlatých ročně. Plat pěstounky jakou se měla stát Marie Müllerová byl 300 zlatých ročně.

⁸⁹ I nadále se používalo také označení opatrovna.

⁹⁰ Mezi první členky dále patřily: J. Bělohradská, Marie Cífková, Anna Engelmayerová, Františka Hulešová, Albertina Janoušková, Kilchesová, Karolina Klaudivová, Žofie Krejčová, sleč. Boh. Machačková (Vávrová), Karolína Neumannová, Louisa Olivová, Harriete Pühonná, Marie Riegrová, Ant. Šimková, baronka Rosa ze Šwarzenfeldu, Anna Tallovicová, Anna Urbánková.

Mateřská školka byla zřízena jako „ústav k tělesnému i mravnímu vychování dítek dvou až pěti letých obojího pohlaví. Zvláště těch, jichž rodičové za příčinou výživy mimo dům pracují aneb mezi dnem dítky své sami opatrovati a vychovávati nemohou.“⁹¹ Výuka probíhala v češtině a k aktivitám dětí ve školce patřily ruční práce, hry, náboženství, kreslení, zpěv, tělocvik, různá cvičení a starší děti se učily i základům čtení, psaní a počítání. Učení nikdy nemělo trvat déle než patnáct minut a mělo se střídát s tělocvikem, hrami a zpěvem. Opatrování a výuku měly na starost pěstounky. V každém oddělení byla jedna pěstounka⁹², které podle potřeby podléhala placená pomocnice. Pěstounky a pomocnice přijímala městská rada. Služebné práce vykonávaly najaté služebné,⁹³ které přijímal komitét dam.

K přijímání pěstounek vytvořila Městská rada komisi v níž zasedal vrchní ředitel, řídící pěstounka, jedna dáma komitétu, učitel městských škol a farář. Přijímacího řízení na místo pěstounky se mohla zúčastnit jen dívka starší osmnácti let.

Komitét dam tedy mohl činit návrhy ve věcech opatrovný, zvolil si užší výbor tří členek, které tvořily vychovatelský sbor takzvané „matky školky“. Komitét vybíral dary od dobrodinců, podporoval chudé dívky, které se chtěly stát opatrovnicemi a přijímal a propouštěl služky.

Děti do školky se přijímaly vždy na sv. Václava a sv. Josefa. Dítě však mohlo být samozřejmě přijato i mimo toto určení po domluvě s rodiči. Děti musely být v době vstupu do školky zdravé a „pěstounka má napomenout rodiče, aby přiváděly děti umyté, učesané a v čistém oděvu třeba zašitém.“⁹⁴ Vzhledem k finanční tísní mateřské školy se polévka v poledne podávala jen těm nejchudším dětem, ostatní měly v povinné výbavě mimo tabulky s pisátkem

⁹¹ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Předpisy týkající se obecní školky mateřské u Sv. Jakuba, kart. č.13, inv. č. 531.

⁹² Pěstounka byla definována jako: světská ženská osoba stavu svobodného. Chtěla-li se některá pěstounka provdat, musela to nejdříve oznámit městské radě, která rozhodla, zda může zůstat ve školce.

⁹³ Plat služebných činil 15 zlatých měsíčně. Pomocnice dostávala 250 zlatých ročně.

⁹⁴ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Předpisy týkající se obecní školky mateřské u Sv. Jakuba, kart. č. 13, inv. č. 531.

i košík na potravu, plechový hrnek a alespoň chléb nebo jinou přiměřenou stravu, aby měly co k svačině.

Školka U Sv. Jakuba byla otevřena denně od sv. Václava do sv. Josefa od sedmi hodin ráno do půl šesté večer. Zavřeno bylo jen v neděli a ve svátky.

Ve školce bylo zakázáno děti fyzicky trestat. Pokud zlobily, trestem mělo být deset minut stání u stolku nebo návrat ze zahrady, kterou měly děti u Sv. Jakuba k dispozici.

9.1. Školka jako dobročinný podnik

V lednu 1869 přijala školka 154 dětí do dvou oddělení. Zájem rodičů o školku neustále rostl a už v dubnu musely být přijaty dvě pomocné učitelky a počet dětí se zvýšil na 313. V dubnu psala Marie Riegrová-Palacká „*Denně aneb nejméně ob den chodím do opatrovny.*“⁹⁵

Do Svatojakubské školky chodily nejen děti ze Starého a Nového Města, ale též děti z Josefské a Vojtěšské čtvrti, od Sv. Petra, z Františku i z Rejdiště. Městská rada stanovila pro zámožnější rodiče měsíčně poplatek 20 krejcarů, ale příliv chudých dětí byl tak velký, že už ve třetím roce trvání školky celoroční školné odvedené městské radě kleslo na 9 zlatých 80 krejcarů.

Školka se nezavírala ani o prázdninách, které byly stanoveny na srpen a září, ale starala se pouze o děti osvobozené od školního poplatku jejichž počet kolísal kolem dvou set. Počet dětí výrazně klesal jen v zimě při velkých mrazech a kvůli nemocím.

Při otevření školky využívalo stravy 30 dětí, na konci roku to bylo 106 dětí. V následujících letech školku navštěvovalo průměrně 290 – 300 dětí, z toho kolem 100 dětí a více dostávalo v poledne polévku z masa nebo kaši a odpoledne chléb. Dámy z Komitétu si mezi sebe rozdělily dny v týdnu tak, aby každý den dohlížela jedna z nich na vaření a podělování dětí. Při výběru strážníků se bral ohled na chudobu rodiny a vzdálenost bytu od školky. Byla přijata zásada, že se nemá udílet strava bez předchozího osobního vyšetření poměrů, které převzala právě Marie Riegrová-Palacká.

⁹⁵ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 85.

Stejně jako počet strážníků stoupal i počet dětí jímž bylo poskytnuto ošacení. Roku 1870 ošatil komitét dam celkem 246 dětí. O šité oblečení se staraly bezplatně ženy z komitétu, někdy pomohly i dívky z Vyšší dívčí školy. Sama Marie Riegrová-Palacká ostatně neodkládala pletení ani na procházce, což bylo jedinou příčinou neshod mezi ní a Františkem Ladislavem Riegre. Marie Červinková k tomu dodává: „*Ve šťastném manželství bývaly jediné mrzutosti kvůli stroji a punčoše, když muž hrozil, že ji nitě potrhá, aby dále pracovati nemohla.*“⁹⁶

Děti dostávaly na zimu punčochy, obuv, kalhoty a teplý kabát. Náklady na oblečení stále klesaly, protože naprostou většinu šatů učily dámy z komitétu. Od roku 1869 do roku 1890 bylo poskytnuto oblečení více než šesti stům dětí.

Každoročně také Městská rada s pomocí Komitétu dam pořádala „slavnost Vánočního stromku“ při které děti bývaly podělovány vánočkami, jablky, ořechy, perníkem, obrázky svatých. Ve výroční zprávě z roku 1870 se připomíná, že továrník Urbánek daroval k tomuto účelu malé homole cukru a slavnosti se zúčastnil i arcibiskup Bedřich Schwarzenberg. Mimo slavnosti Vánočního stromku pořádané obvykle 23. prosince, se ve školce konala 5. prosince Mikulášská slavnost a ke konci května potom letní slavnost v zahradě, kdy děti opět dostávaly oděv, hračky a pečivo.

Výdaje školky neustále rostly, neboť se téměř výhradně soustředila na chudé děti, kterých stále přibývalo. Na dobročinný charakter školky poukazuje zvláště to, že se chudým dětem dávalo přednost před dětmi jejichž rodiče mohli platit školné.

9.2. Rodinné poměry chudých dětí

Rodinné poměry strážníků za rok 1871 byly takové, že 4 děti byly úplní sirotci, 5 nemanželských dětí, 18 dětí vdov, 2 děti vdovců, 20 dětí z rodin, které mají od 5 do 8 dětí a 27 dětí z rodin, které mají 3 až 4 děti.⁹⁷ Mnohé rodiny se

⁹⁶ Tamtéž, s. 185.

⁹⁷ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Výroční zprávy mateřských škol, kart. č. 14, inv. č. 559.

nacházely v naprosté chudobě a z reakcí rodičů, popisovaných učitelkami, je zřejmé jak moc oceňovali možnost stravování dětí ve školce.

Vyšetřování poměrů dětí v rodinách bylo hlavní prací Marie Riegrové-Palacké. Šlo o práci s níž měla řadu zkušeností již ze Spolku sv. Ludmily. V prvních letech prováděla šetření u všech hlásících se strážníků sama. Když se však rozšířil počet opatroven přijal část tohoto úkolu Václav Nykles, který převzal Nové Město, Podskalí a Vyšehrad. Riegrová-Palacká si vzala na starost ostatní části města – Malou Stranu a Hradčany, Josefov, Staré Město se Svatopetrskou čtvrtí, Holešovice, Bubny a Maniny. Největší chudoba byla právě na Starém Městě, na Josefově a Hradčanech. Riegrová-Palacká vykonala každý rok mnoho set návštěv u chudých rodin. Stala se skutečným znalcem dělnických a chudinských poměrů v Praze. Záznamy o jednotlivých rodinách si zapisovala do zvláštních deníků, které jsou dnes součástí její pozůstalosti v archivu. Tyto zápisky jsou jedinečným pohledem do chudých pražských rodin v druhé polovině 19. století. Mnoho rodin navštěvovala už v druhé generaci, věděla čím se v dané čtvrti obyvatelé živí, jak působí roční období na výdělek v různých zaměstnáních. Pozorovala následky hospodářské krize po roce 1873 a ve výročních zprávách opatroven, které v naprosté většině sestavovala sama, připomínala bídu nezaměstnaných, dělníků, nádeníků, řemeslníků a jejich rodin.

Děti, které měly nárok na stravu ve školce pocházely převážně z prostředí nádeníků, dělníků, krejčích, vlásenkářů, mlynářských pomocníků, hospodských muzikantů a mnoha podobných. Matky dětí byly často vdovy, kterým pomáhala buď jejich sestra nebo babička. Ženy si přivydělávaly především šitím, mytím podlah, praním prádla a celou řadu dalších fyzicky náročných pomocných zaměstnání. V rodinách, kde nechyběl otec ani matka a Riegrové se zdálo, že by rodina na tom nemusela být tak špatně, hrál roli alkohol, nevzdělanost a hrubost prostředí do kterého se tito lidé narodili. Deníky Marie Riegrové-Palacké jsou plné dávno zapomenutých lidských příběhů a osudů dětí jimž se snažila pomoci.

V dubnu 1871 byl do Svatojakubské školky přijat Kristian Dvořák. Narodil se jako nemanželské dítě v listopadu roku 1866. Jeho matka se provdala za drvoštěpa, „surového muže“, který žil předtím 25 let s první ženou a své nové

manželce její dítě neustále předhazoval. „*Ona je nosička dříví – pomáhá mu při práci a zná také doboru vyřídilku.*“⁹⁸ Riegrová-Palacká si zapsala, že muž při jejím příchodu ztropil takový výstup, „*že z vedlejších pokojů se lidé zběhli. Pro milou domácí svornost bude dobře, když dítě u nás dostane ten oběd.*“⁹⁹

V květnu 1871 byl přijat Josef Mícha, narozený v červenci 1866. Jeho matka, vdova, trpěla vodnatelností a ležela v nemocnici. Míchová měla tři děti, z toho starší dvě se o sebe musely postarat samy a malého Josefa opatrovala její sestra. Josefův desetiletý bratr byl již v učení a třináctiletá dcera pracovala v Libni. Sestra Míchové Anna Eliášová byla též vdova a živila se jako prادلena. Riegrová-Palacká si o Anně Eliášové napsala: „*Zdá se nadmíru chudobna a živi se posluhováním, protož potřebuje podpory.*“¹⁰⁰

V červnu 1871 byl přijat Jan Cypra, narozený v srpnu 1866. O jeho otci si Riegrová poznamenala kromě jiného, že se rád opíjel. „*Ted' dělá zedníka, ona (jeho manželka) co nádenice pracuje též u zedníků, je to lepší – může na něj spíše dávat pozor.*“¹⁰¹ Stávalo se často, že manželé pracovali na stejném místě a Riegrová-Palacká v tom viděla šanci, jak mohla žena zabránit muži, aby vydělané peníze ihned nepropil.

Chudoba se musela vepsat nejen do tváří matek, ale i do jejich chování. O ženě krejčovského tovaryše si Riegrová-Palacká napsala: „*Žena jeho 42 let stará, vypadá o mnoho starší je velmi sedřená a má vzezření bídné.*“¹⁰² V souvislosti s jinou ženou si vedla poznámku: „*O matce se povídá, že je velmi hubatá zlá ženská. Dítě zpustlé „neznaboh“.* V takových poměrech bude snad dobře – když dítě nebude mnoho doma.“¹⁰³

Pokud se dítě dostalo, alespoň na část dne z neutěšených rodiných poměrů, kde nedostatek, špína a zanedbanost byla všim s čím děti přišly do kontaktu, změna byla po několika týdnech viditelná. Velkým problémem, který trápil Riegrovu i učitelky bylo propuštění dítěte ze školky. Mnohokrát se stávalo,

⁹⁸ ANM, Fond Marie Riegrová-Palacká, Opatrovny, inv. č. 539.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

že rodiče své děti po vchození školky neposílali do školy. Děti buď musely začít pracovat nebo končily na ulici. Marie Riegrová-Palacká si při návštěvě jedné rodiny všimla dívky, která dříve do školky chodila: „*Holčička Františka co bývala u nás dlouho a vystoupila spadá se dítě náramně – bývala dosti zdravého pohledu, teď jako souchotinářské – lítost se na ní podívat.*“¹⁰⁴

Marie Riegrová-Palacká chodila do dělnických bytů s nejnižší formou bydlení k jejichž základnímu vybavení patřila jen plotna nebo kamínka, koš či kufr na šatstvo a postel, na níž se spávalo po dvou a v případě nutnosti i ve více lidech. V tmavých, vlhkých bytech se často tísnilo i více rodin, z nichž každá měla jen svůj kout. V Platněřské ulici, která byla častým cílovým místem Riegrové-Palacké, bydlelo v 60. letech 19. století v bytě krejčovského dělníka až deset osob. Byly tam tři postele, stůl, šatník, a několik maličností. Na jedné posteli spával majitel bytu se ženou, vedle nich na zemi dvě dcery. Podnájemníci měli k dispozici zbývající dvě postele, umístěné za sebou podél protilehlé zdi. Jednu z nich používala rodina prvního podnájemníka – dělníka. Spal na ní se ženou a s dcerou, zatímco jeho syn ležel na židlích přistavených k posteli. Poslední postel si pronajal voják s děvčetem očekávajícím rodinu.¹⁰⁵

Pokud v rodině pracovala i žena, nemohla věnovat potřebnou péči ani nejmenším dětem, natož dětem předškolního věku, jimž často připadl úkol postarat se o mladší sourozence. Děti byly mnohdy ponechány samy sobě i více hodin denně. K výchově dětí tak mohla významným dílem přispět škola i školka. Mateřská škola poskytovala dítěti nepochybně více informací o světě, než mohlo dítě získat v rodině. Těm nejhudším pomáhala ve vývoji také výživnou stravou.

Mateřskou školu však navštěvovalo zpočátku jen málo dětí, zhruba 5% až 10% všech dětí předškolního věku určité oblasti.¹⁰⁶ Jak už bylo řečeno, byly to děti zaměstnaných matek, z neúplných rodin a jen málokdy z rodin, kde matka byla v domácnosti. Žena, která dala dítě do mateřské školy bez příčiny, byla

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Antonín Robek a kol., *Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, s. 172, 173.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 138.

zpravidla okolím nepříznivě posuzována jako špatná matka a dítě se litovalo. Tyto předsudky se odbourávaly jen pomalu.

Je těžko říci, jak vnímaly školku samy děti. Obzvláště od chudých dětí, které na rozdíl od významnějších osobností, nezanechaly v dospělosti žádné paměti, je nemožné dohledat vzpomínky či reakce na mateřskou školu.

Mateřská škola v první řadě plnila funkci filantropickou, sociální, snažila se o náplň vlasteneckou, ale kolik dětí se tehdy do školky těšilo, kolik si jich školku oblíbilo, nebo kdo každé ráno plakal, že do školky nechce, to se asi nedozvíme. Můžeme však říci, že dětem, které byly doma vystaveny fyzickému a psychickému tlaku, se školka mohla stát místem, kde mohly na několik hodin zapomenout na ústrky a ponořit se do hry či vyprávění učitelek. Příznivě jistě působila i změna prostředí. Děti se z tmavých bytů na velkou část dne dostaly do světlých vzdušných prostor školky, která měla často k dispozici i zahradu.

9.3. Školka vlastenecká

Již bylo řečeno, že mateřská školka měla působit i jako hráz proti pražským školkám německým. Dalo by se říci, že Marie Riegrová-Palacká se pustila „do boje o české děti.“ V Praze přirozeně vznikaly německé „zahrádky“, jimž jistě není co upřít, kromě výuky v němčině. Zejména německý spolek jeslí obdržel v roce 1871 od Lämlovy nadace 8000 zlatých ročně a zřídil na Malé Straně jesle s dětskou zahrádkou. Spolek jeslí dokonce z nadací přidělené částky přenechal 2000 zlatých německému „Deutsch-pädagogischer Verein“, aby mohl rozšířit svou Volkskindergarten v Hurtovské ulici. Roku 1876 zřídil opět německý spolek jeslí dětskou zahrádku při jeslích staroměstských. Marie Riegrová-Palacká byla každým dalším otevřením německé školky velice znepokojena a v roce 1870 psala členu Městské rady: *„Volkskindergarten v Hurtovské ulici již je otevřen. Berou tam české děti a učí se německy. Myslím, že by městská rada měla se cítiti znepokojena touto snahou Němců vychovati v Praze mládež německou. Chtějí své práci dopřáti pevného základu – nevinné mládeži, která nic zlého netuší, přisvojiti němčinu a sice hrou a zábavou, aby se jí řeč stala milou. Že se jim tou cestou práce lépe podaří než jakoukoli jinou,*

neodepře nikdo, kdo o tom přemýšlí, a tato cesta je pro Němce také výhodnější; vždyť tu je v Praze škol dost a dost – za to co se týče opatroven – jaký to nedostatek.“ Slova Marie Riegrové-Palacké se možná zdají dosti ostrá a přehnaná, zřejmě však apeluje na Městskou radu i v tom smyslu, že Svatojakubská školka byla dosud jediná česká školka v Praze a až do roku 1876 tomu tak mělo zůstat. Riegrová-Palacká viděla ve školkách především *„ústavy dvojího směru: prvně dobročinného a za druhé ústavy pro zachování národnosti české.“* Riegrová-Palacká, která vyrůstala v nejpřednější vlastenecké rodině, za manžela měla Františka Ladislava Riegra a byla ženou jež se hluboce zajímala o politiku nemohla snad ani jednat jinak.

Určitě však není pochyb, že děti si přinášely z české školky řadu poznatků domů a tím mohly zpětně působit na rodiče o čemž jsou doklady ve výročních zprávách ze školek a opatroven.

9.4. Rozšíření českých mateřských škol

Školka U Sv. Jakuba byla na dlouhou dobu jediným českým předškolním ústavem v Praze. Dne 5. listopadu roku 1875 na návrh Václava Nyklese požádala Městská rada Komitét dam opatrovny Sv. Jakuba, aby se ujal též nově vznikající školky na Zbraslavi a navrhl pro tento ústav pěstounku. Marie Riegrová-Palacká okamžitě vyslovila ochotu pro práci v nové školce a začala sepsávat zprávu o chudině pro schůzi komitétu. Dne 9. listopadu psala dceři: *„Vstala jsem tedy v pondělí po páté hodině rání a pracovala v neděli již počatý referát, tatínek mi trochu pomohl a s nouzí to do schůze odpolední bylo hotovo. Bylo toho bezmála na dvou arších. Sezení trvalo asi dvě a půl hodiny. Ani k mému referátu o chudině nepřišlo. Dámy byly zemdleny a litovaly mé plíce, an jsem skoro pořáde mluvila. Dámy přijaly dozor, referát – všechno.“*¹⁰⁷

Zbraslavská opatrovna byla otevřena na počátku roku 1876 a stejně jako školka Svatojakubská fungovala pod dozorem Komitétu dam.

Od roku 1872 se Komitét staral také o ošacení dětí z opatrovny u Sv. Štěpána. Když město Praha začalo připravovat otevření školek u Sv. Petra a ve

¹⁰⁷ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 90.

Školské ulici, opět se obrátilo na Komitét dam. V březnu 1876 předala Riegrová-Palacká Městské radě podrobný přehled sedmileté činnosti komitétu, přičemž uváděla, že nutně musí dojít k rozšíření komitétu a změně organizace a názvu. Dále psala Městské radě, že příjmy od dobrodinců již nebudou stačit na ošacení všech dětí a komitét se bude muset vzdát podávání stravy dětem. Doslova uvedla, že „*bez pomoci města by byl (komitét) nucen vzdáti se stravování dítek, této nejblahodárnější stránky svého působení.*“¹⁰⁸ Ve vypracovaném spisu žádala Městskou radu o subvenci na stravování, místnosti pro šatnu a centrální kuchyň, která stále chyběla.

Městská rada posoudila žádost Riegrové-Palacké 13. dubna 1876 a usnesla se uvolnit z rozpočtu 3000 zlatých, získat místnost pro centrální kuchyni a šatnu, požádat komitét, aby se ujal všech městských opatoven a přijal název „Výbor paní pro městské mateřské školky a opatrovny.“

Nicméně trvalo až do května 1877 než se začalo vařit v centrální kuchyni ve Školské ulici, odkud se jídlo rozváželo do dalších školek a kde byla zřízena i šatna. Do konce roku 1877 měl výbor v péči šest školek a opatoven, které navštěvovalo 1286 dětí.

Na rozvoji stávajících a otevírání nových školek se od roku 1877 velkou měrou podílel též starosta Pražských měst doktor Tomáš Černý. Spolu s ním můžeme připsat zásluhy o zřizování školek městským zastupitelům Václavu Nyklesovi a F. Vališovi.

Od roku 1869 do roku 1876 měl komitét na starosti pouze jednu školku, roku 1876 dvě, do roku 1882 jich bylo již šest, v roce 1887 vzniklo devět opatoven, takže celkový počet byl patnáct a v roce 1889 byla zřízena šestnáctá opatrovna.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 90, 91.

¹⁰⁹ V roce 1880 došlo k přestěhování Svatojakubské školky na Rejdiště (i když jen dočasně, než mělo být dostaveno Rudolfinum). Dokonce pro velký zájem došlo k otevření pobočky v Kozí ulici. V roce 1882 byla zřízena školka na Újezdě a na Hradčanech. Roku 1883 byla zřízena opatrovna v Opatovické ulici v budově obecné školy Svatohavelské, roku 1884 u sv. Tomáše na Malé Straně. V roce 1885 byla odevzdána do péče Výboru opatrovna v Holešovicích a opatrovna na Hrádku. V dubnu roku 1887 byla otevřena nová školka v Bubnech a roku 1889 školka na Maninách.

V roce 1881 se konečně zvýšila i peněžní podpora ze strany města na 3000 zlatých, roku 1883 na 5000 zlatých a do roku 1887 školky a opatrovny měly ročně k dispozici 8000 zlatých.

Postupně od 80. let 19. století také klesal v Praze vliv německých školek. Jakmile došlo v roce 1882 k založení české školky na Malé Straně, poklesl počet dětí navštěvujících německou zahrádku v té samé části města natolik, že musela být v roce 1885 zavřena. V tom samém roce, byla zavřena školka na Starém Městě. V roce 1877 navštěvovalo německou zahrádku na Starém Městě 36-36 dětí, v roce 1883 už jenom 15-16. Podobně tomu bylo na Malé Straně, kde do zahrádky docházelo ještě v roce 1874 39-40 dětí, v roce 1884 pouze asi 10 dětí.¹¹⁰

¹¹⁰ Helena Volet-Jeanneret, *La femme bourgeoise 1860-1895 à Prague*, Genève 1988, s. 129.

10. Úloha Marie Riegrové-Palacké v mateřských školách

V čem spočívala úloha Marie Riegrové-Palacké ve fungování mateřských škol?

Kromě toho, že to byla ona, která připravila koncept mateřských škol podle francouzského vzoru, prosadila do školek kvalifikované pěstounky a stála za vznikem první české mateřské školy v Praze, podílela se při práci v Komitétu dam na celé řadě dalších nezbytných úkolů.

Marie Riegrová-Palacká docházela pravidelně do všech školek a opatroven, které podléhaly Komitétu dam, provádějíc tak jednoduchou kontrolu těchto ústavů. V jednom dopise dceři psala: „*Mám to štěstí i neštěstí, že se mne lidé velice bojí. Již tomu uvykám a vpravuji se do toho – jen ty malé děti, ty se mne nebojí – naopak.*“¹¹¹

Jakmile Riegrová-Palacká zjistila nějaký nedostatek, zahájila jeho projednávání na schůzích komitétu i dozorčí rady. Město ustavilo dozorčí radu pro vnitřní správu opatroven a Riegrová-Palacká, jako předsedkyně Komitétu dam se účastnila jejich schůzí. Často se obracela na Václava Nyklese, dozorce opatroven, aby zajistil pomoc Městské rady. Riegrová-Palacká byla přítomna při zkouškách dívek, které se ucházely o místo pěstounky v opatrovně a také se účastnila porad řídicích pěstounek.

Marie Riegrová-Palacká sama vedla veškerou statistiku předškolních zařízení a psala výroční zprávy opatroven, později se k tomu přidaly i výroční zprávy jeslí. Sepisovala katalogy dětí, kontrolovala kuchyňské výkazy a vedla přehled o jednotlivých oborech činnosti školek a opatroven.

Dámy z komitétu si mezi sebe rozdělily dozor nad jednotlivými opatrovnami. Riegrová-Palacká dohlížela na opatrovny, které si žádaly největší díl práce a byly nejvzdálenější, zejména na Maninách.

Riegrová-Palacká pomáhala mnoha rodinám během celého roku a lze říci, že mezi chudinou prováděla přímo osvětovou činnost. Chápala, že navštěvování rodin, kam přicházela jako cizí člověk, nemuselo být vždy přijato kladně.

¹¹¹ Marie Červinková-Riegrová, Marie Riegrová, s. 95.

Dokázala si však získat důvěru lidí. Nikdy nepřicházela z pozice autority, ale zachovávala při styku s chudými lidmi veškeré společenské normy. Nechodila do rodin v neděli nebo o svátcích, vědoma si, že lidem by to nemuselo být příjemné. Pokud však objevila při svých pochůzkách viditelné nedostatky, neváhala na ně rodinu upozornit. „*Přímo a bez ostychu to vytkla – šla, rozbalila špinavé hadry na kolébce, okázala na ně ženě a pokárala ji nejostřejším slovem i pohledem tak přísným, že žena byla všecka zahanbena.*“¹¹² Riegrová-Palacká si všímala také zdravotního stavu matek a dětí, poučovala ženy, čeho se mají vyvarovat, kritizovala zastaralé léčebné prostředky a vybízela ženy, aby vyhledaly lékařskou pomoc. Nebylo výjimkou, když se dostala do bytů, kde řádily neštovice, tyfus nebo další epidemická onemocnění. Marie Riegrová-Palacká si nepřipouštěla, že by se mohla podobnou nemocí nakazit, přestože její zdraví nebylo nejpevnější.

Největší práce nastala na podzim, kdy se zapisovaly nové děti do školky. Tehdy celé dny trávila na svých pochůzkách po bytech chudých rodičů. Na svých cestách Prahou musela denně nachodit mnoho kilometrů, neboť se stávalo, že dopoledne se vydala na Pohořelec a Nový Svět, odpoledne spěchala do Holešovic a odtud „*poli a pustou cestou do dalekých Manin.*“¹¹³ Domů se vracela večer po vykonání dvaceti někdy až třiceti návštěv, aby po krátkém odpočinku napsala zápisy ze svých pochůzek. Zároveň připravila listy do opatroven se jmény dětí, kterým se měla přidělit strava.

Marie Riegrová-Palacká měla obdivuhodnou paměť na lidi, se kterými se setkala a dlouholeté zkušenosti ve vyšetřování poměrů chudiny vedly k tomu, že dokázala velice rychle rozpoznat charakter rodiny a posoudit jak v krátké době a co nejúčinněji rodině pomoci.

Co vedlo Marii Riegrovou-Palackou k této nikdy nekončící práci? Odpověď jsem naznačila již v kapitola věnované vlivu učení Bernarda Bolzana na malou Márinku. Vliv bolzanovství je nepochybný, ale také to byla hluboká křesťanská filozofie, kterou tato žena měla přímo v srdci. Přestože ji pražské kruhy mohly nazvat ženou bigotní, jak píše Marie Červinková, Marie Riegrová-

¹¹² Tamtéž, s. 154.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 148.

Palacká nedělala rozdíl mezi katolíky či protestanty. Nežádala za své skutky zviditelnění. Své dceři psala: „*Blaženost svou musíš hledati sama v sobě, nebudeš šťastnou, leda bude-li vše tvé myšlení a citění i činění v souhlase a směru nejlepšího tvého vědomí a svědomí. Pak i nezávisíš od jiných ve své blaženosti; kdo pak staví netoliko úsudek svůj ale i spokojenost svou toliko na úsudku a zdání jiných, ten staví na mělkou půdu a nebude nikdy upokojen v mysli a spokojenosti své. Slova tato jdou mi od srdce a prosím, abys o nich přemýšlela.*“¹¹⁴ Pokud mohu soudit, Marie Červinková o těchto slovech více než jen přemýšlela.

Při návštěvách pražských chudinských čtvrtí si Marie Riegrová-Palacká uvědomila, že zahájit péči o děti ve věku tří let může být často pozdě. Bylo potřeba postarat se o matku těsně po porodu a pomoci jí pečovat o kojence. Výsledkem bylo zřízení fondu pro podporu chudých novorozenců a jejich matek, který následovalo otevření jeslí v březnu roku 1884, ale to již patří do jiného pojednání.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 194, 195.

11. Závěr

Bakalářská práce nesoucí název „Filantropie po česku“ si dala za cíl upozornit na osobnost Marie Riegrové-Palacké a její nezastupitelnou roli v dobročinné práci, s důrazem na vznik českých mateřských škol ve druhé polovině 19. století v Praze. Tomuto tématu jsem se nevěnovala pouze ze zájmu o ženskou otázku v 19. století, ale spíše z důvodu bližšího poznání fungování dobročinnosti. Třebaže Marie Riegrová-Palacká se vždy snažila působit v ústraní, její mnohaletá práce za odstranění nejhorších projevů chudoby, řada preventivních opatření a zaměření na nejvíce postižené bídou, tedy děti a svobodné matky, je těžko přehlédnutelná. V práci jsem se zaměřila na podněty, které Marii Riegrovou-Palackou od mládí ovlivňovaly, ať už se jedná o výchovu v přední vlastenecké rodině nebo přijetí myšlenek následovníků Bernarda Bolzana.

České mateřské školy, jejichž koncepci podle francouzského vzoru připravila Marie Riegrová-Palacká, měly převážně dobročinný charakter. Pominout nelze ani snahu Riegrové-Palacké o působení školek v duchu národním, v prostředí, kde převládaly německé výchovné ústavy. Francouzský vzor školek propojený s podobou Svobodových opatření se stal předmětem mnoha diskusí, nakonec však vedl k vyslání dvou českých kandidátek do pařížského kurzu pro učitelky. Tímto počinem Riegrová-Palacká nastolila tradici kvalifikovaných učitelek ve školkách a vydobyla ženám nové zaměstnání, které dosud náleželo mužům.

Zásadní náplní práce Marie Riegrové-Palacké pro mateřské školy se stalo vyšetřování rodinných poměrů dětí, hlásících se do školky. Veškeré její poznámky o chudých rodinách, spisy o dobročinnosti jak české, tak francouzské, by vydaly na samostatné dílo a podaly by velice věrohodný obraz pražské chudiny v 19. století. Bakalářská práce zůstává u českých mateřských škol. Obrovská pozůstalost Marie Riegrové-Palacké a i dalších žen věnujících se dobročinnosti je možným příslibem bádání do budoucna.

12. Bibliografie

Prameny

1. Archivní materiály

Archiv Národního muzea

Fond Marie Riegrová-Palacká

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Biografický materiál, Deníky Marie Palacké (Riegrové), kart. č. 1.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Ledvinková Budislava 1868-1877, kart. č. 5, inv. č. 232.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Korespondence osobní, Müllerová Marie 1868-1870, kart. č. 6, inv. č. 249.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, kart. č. 13, inv. č. 549.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, Pozvánky na Mikulášské nadílky, kart. č. 13, inv. č. 548.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, Zprávy o dětech z rodin, které vyžadují podporu b.d., kart. č. 13, inv. č. 539

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Jednotlivé školky, Předpisy týkající se městské opatrovny U Sv. Jakuba b. d., kart. č. 13, inv. č. 531.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Korespondence, Personální záležitosti 1868-1891, kart. č. 13, inv. č. 513.

ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Výroční zprávy mateřských škol, kart. č. 14, inv. č. 559.

2. Vydané prameny osobní povahy

Červinková-Riegrová, Marie: Marie Riegrová, rodem Palacká, její život a skutky, Praha 1892.

Lauermannová-Mikschová, Anna: Lidé minulých dob. Kniha lidských a básnických osudů, Praha 1941.

Stloukal, Karel (ed.): Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.

Odborná literatura

Bahenská, Marie: Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005.

Brabencová, Jana: Marie Riegrová-Palacká a české vyšší dívčí vzdělávání, in: Studie k sociálním dějinám, (Edd.) Macháčová J. a Matějček J., Kutná Hora-Opava, Praha 1999, s. 61-65.

Červinková-Riegrová, Marie: Bernard Bolzano, Malá Vožice 2001.

Červinková-Riegrová, Marie: Ochrana chudé a opuštěné mládeže. Rozhledy po lidumilství v Evropě, Praha 1894.

Horská, Pavla: Naše prababičky feministky, Praha 1999.

Laštovka, Marek a kol.: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990

Ledvinková, Barbora: Nástin vývoje opatroven, školek a mateřských škol, Praha 1887.

Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999.

Lenderová, Milena: Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého věku, Praha a Litomyšl 2006

Lněničková, Jitka: České země v době předbřeznové 1792-1848, Praha 1999.

Neudörflová, Marie: České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.

Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.

Pavlíková, Marie: Bolzanovství v rodině Palackého a Riegrově, in: Strahovská knihovna, Sborník Památníku národního písemnictví 11, 1978.

Radoňová-Šárecká, Maryša: Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české, Praha 1945.

Robek, Antonín a kol.: Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981

Sak, Robert: Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993.

Sak, Robert: Rieger. Konzervativec, nebo liberál? Praha 2003.

Stloukal, Karel: Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940.

Svoboda, Jan: Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné všestranné vyučování malých dětí k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtilosti srdce s navedením ke čtení, počítání a rýsování pro učitele, pěstouny a rodiče od Jana Svobody, učitele první a vzprné školky pro malé děti v Praze na Hrádku, Praha 1839.

Šimůnková, Alena: Statut odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v polovině 19. století, ČČH 95, 1, 1997, s. 55-107.

Šolle, Zdeněk: Vojta Náprstek a jeho doba, Praha 1994.

Volet-Jeanneret, Helena: La femme bourgeoise 1860 – 1895 à Prague. De la philanthropie à l'émancipation, Genève 1988.

Encyklopedie

Encyclopaedia Britannica, Philanthropy, volume 17, 1966.

Ottův Slovník naučný, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, devátý díl, Praha 1895.

Riegrův Slovník naučný, Praha 1860.

13. Přílohy

Seznam příloh

1. *Marie Riegrová-Palacká* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.)
2. *Bernard Bolzano* (Marie Červinková-Riegrová, Bernard Bolzano, Malá Vožice 2001.)
3. *Marie Riegrová-Palacká s manželem Františkem Ladislavem Riegrm* (Karel Stloukal (ed.): Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.)
4. *Marie Pape-Carpentier* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.)
5. *Barbora Ledvinková* (Památník vydaný na oslavu čtyřicetiletého trvání stavu učitelek škol mateřských 1869 – 1909, Praha 1909.)
6. *Výroční zpráva školky U Sv. Jakuba* (ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Výroční zprávy mateřských škol, kart. č. 14, inv. č. 559.)
7. *Pozvánka na Mikulášskou slavnost* (ANM, Fond Fond Marie Riegrová-Palacká, Veřejná činnost, Mateřské školy a Komitét dam, Materiály týkající se provozu mateřských škol a činnosti Komitétu dam, Pozvánky na Mikulášské nadílky, kart. č. 13, inv. č. 548.)
8. *Příbytek chudé ženy s dítětem* (Antonín Robek a kol., Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981.)
9. *Interiér mateřské školky U Sv. Jakuba* (Antonín Robek a kol., Stará dělnická Praha, Život a kultura pražských dělníků 1848-1939, Praha 1981.)

(1) Marie Riegrová-Palacká

(2) Bernard Bolzano

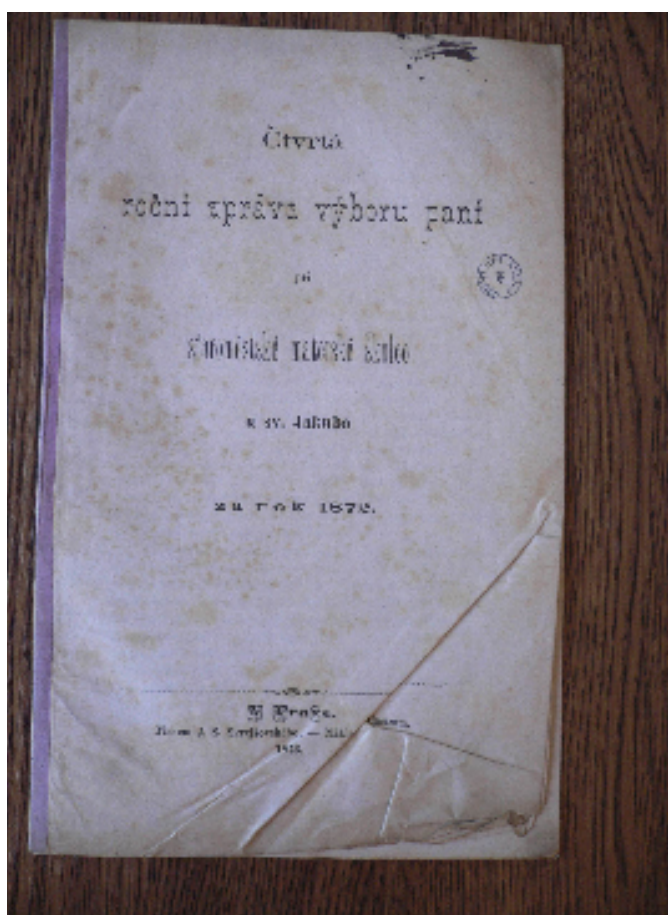
(3) Marie Riegrová-Palacká s manželem Františkem Ladislavem Riegrem

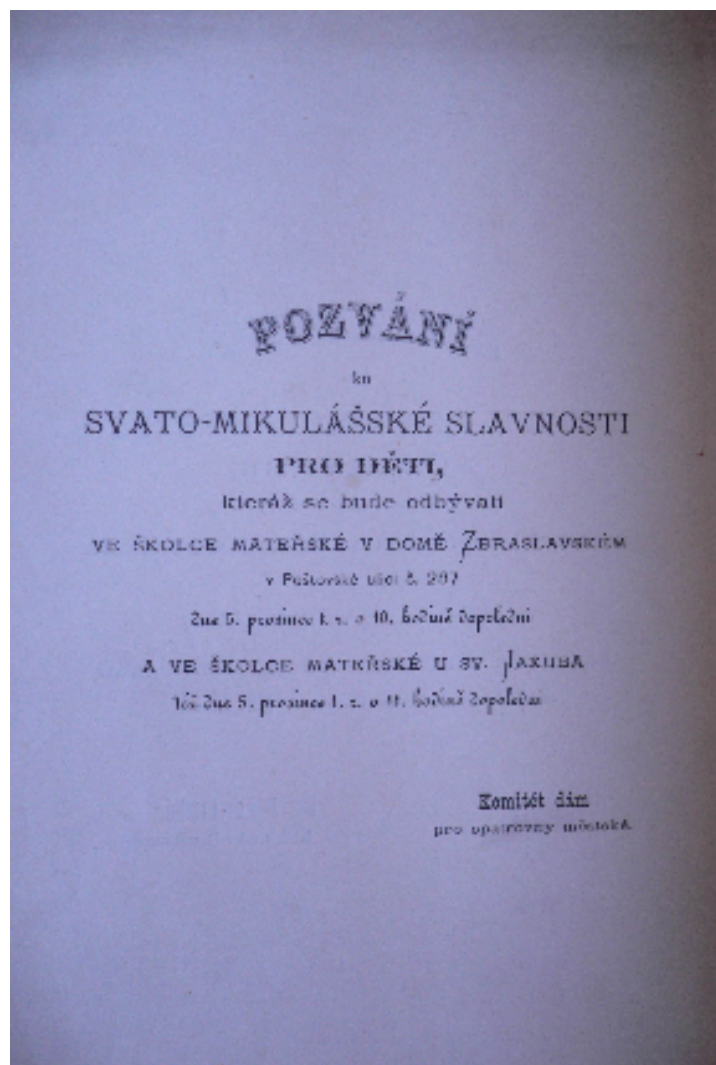
(4) Marie Pape-Carpentier

(5) Barbora Ledvinková

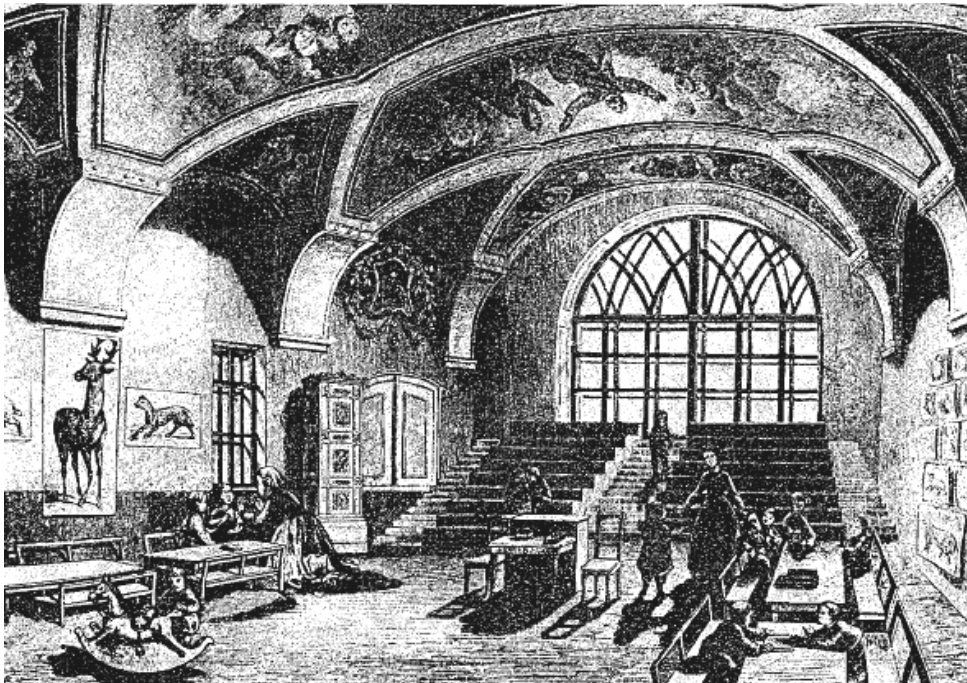
(6) Výroční zpráva školky U Sv. Jakuba

(7) Pozvánka na Mikulášskou slavnost

(8) Příbytek chudé ženy s dítětem

(9) Interiér mateřské školky U Sv. Jakuba

14. Resumé

Cílem bakalářské práce nesoucí název „Filantropie po česku“ bylo upozornit na osobnost Marie Riegrové-Palacké a její nezastupitelnou roli v dobročinné práci, s důrazem na vznik českých mateřských škol ve druhé polovině 19. století v Praze.

První kapitola podává stručný přehled o dětství, dospívání a povahových rysech Marie Riegrové-Palacké. Vzhledem k tomu, že se nejedná o biografii, zaměřila jsem se pouze na nejpodstatnější rysy tohoto období, s přihlédnutím k vlivům, které se později významně podílely na filantropické činnosti Marie Riegrové-Palacké.

Ve druhé kapitole je představen vliv bolzanovství na život Marie Riegrové-Palacké. Nejedná se o přímé působení Bernarda Bolzana, ale zprostředkování jeho učení Františkem Schneidrem, učitelem náboženství malé Márinky. Bolzanovo učení prostupující českou společností, našlo velké sympatie v rodině Palackých a odráží se v celém životě Marie Riegrové-Palacké. Tento vliv považuji za natolik podstatný, že mu věnuji samostatnou kapitolu, a to i se zmínkou zásahu bolzanovství do života Františka Ladislava Riegra.

Další kapitoly již vychází z filantropické práce Marie Riegrové-Palacké. Nejprve se věnuji počáteční práci Riegrové-Palacké ve Spolku sv. Ludmily, spolkové legislativě a důvodům, které považovala za podstatné pro vznik českých mateřských škol.

Opominuta nezůstává ani historie předškolních zařízení v západní Evropě, s důrazem na Francii a české země. Vzhledem k tomu, že Riegrová-Palacká si za vzor českých mateřských škol vzala francouzské opatrovny a žádala do školek kvalifikované ženy - učitelky, je náležitá pozornost věnována pobytu dvou českých kandidátek v pařížském normálním kurzu pro učitelky.

V poslední části práce se zabývám vznikem první české mateřské školy U Sv. Jakuba, působením Komitétu dam a dobročinným i vlasteneckým charakterem školek. Snažila jsem se také ukázat v čem přesně spočívala práce

Marie Riegrové-Palacké v Komitétu dam a naznačit její přístup k chudinské otázce.

15. Summary

This bachelor work called Czech philanthropy in 19th century took concern in drawing attention to personality of Marie Rieger Palacky and her unique place in charitable work with impact on creation of Czech nursery schools in the second half of 19th century in Prague.

The first chapter gives a brief review of childhood, grow and characters of Marie Rieger Palacky focused on the most important influents, which significantly affected philanthropic efforts of Marie Rieger.

The second chapter describes the influent of Bernard Bolzano on Marie Rieger Palacky by František Schneider. Bolzano's teaching was so much reflected in her entire life that one chapter is devoted, where is also mentioned penetration of this teaching to František Ladislav Rieger's life.

The other chapters concern philanthropic efforts of Marie Rieger Palacky. First of all the initial work of Marie Rieger Palacky in the Saint Ludmila Society, federal legislation and reasons to be consider as essential for the creation of the Czech nursery schools.

The history of European pre-school especially French and Czech facilities must be reminded. Taking into account that Marie Rieger Palacky adopted as a model of Czech nursery schools French baby-farms and required experienced female staff, a sufficient attention is devoted to attending of two Czech women in a teacher course in Paris.

The last part of this work concerns creation of the first Czech nursery school at the Saint Jacob by virtue of the Ladies Committee and charitable and patriotic character of nursery schools.

It is also shown the position of Marie Rieger Palacky in the Ladies Committee and her approach in the question of poverty.